

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України  
Національна академія педагогічних наук України

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ОСВІТНІЙ ГЛОСАРІЙ:  
ВИЩА ОСВІТА**

Київ 2011

УДК 378(038)  
ББК 74.58я21  
Н35

**Автори-укладачі:** І. І. Бабин, Я. Я. Болюбаш, А. А. Гармаш та ін.  
**За редакцією** Д. В. Табачника, В. Г. Кременя.  
**Рецензенти:**  
В. В. Олійник – доктор педагогічних наук, професор,  
дійсний член НАПН України;  
М. Ф. Степко – кандидат фізико-математичних наук, професор,  
член-кореспондент НАПН України;  
О. А. Удод – доктор педагогічних наук, професор,  
член-кореспондент НАПН України.

*Видання здійснено за сприяння проекту Європейського Союзу  
«Національний Темпус-офіс в Україні»*

**Рекомендовано Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України  
як науково-методичний посібник для працівників  
вищої освіти України**

Рекомендовано до друку вченою радою Інституту вищої освіти  
Національної академії педагогічних наук України  
27 грудня 2010 р., протокол № 12

Н35 Національний освітній глосарій: вища освіта / авт.-уклад. : І. І. Бабин,  
Я. Я. Болюбаш, А. А. Гармаш й ін.; за ред. Д. В. Табачника і  
В. Г. Кременя. – К. : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2011. – 100 с.  
ISBN 978–966–2432–08–4

У глосарії узагальнено поняттєво-термінологічний апарат вищої освіти, який використо-  
вується міжнародною, європейською, українською фаховою спільнотою, насамперед при  
реалізації Міжнародної стандартної класифікації освіти та Болонського процесу. Струк-  
тура статей містить визначення терміна, що відображає його сутнісні характеристики,  
контекстуальну основу застосування, системний зв'язок з іншими термінами. Глосарій  
містить 138 ключових термінів вищої освіти. Адресований суб'єктам вищої школи і рин-  
ку праці, широкому колу осіб, які цікавляться проблемами модернізації національної ви-  
щої школи в контексті глобалізації та євроінтеграції.

**УДК 378(038)**  
**ББК 74.58я21**

**ISBN 978–966–2432–08–4**

© Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, 2011  
© Національна академія педагогічних наук України, 2011  
© Проект ЄС «НТО в Україні», 2011

## ЗМІСТ

1. Передмова .....	4
2. Список скорочень .....	10
3. Глосарій вищої освіти .....	12
4. Перелік українських термінів .....	67
5. Перелік англійських термінів .....	75
6. Інформаційні джерела .....	83
7. Відомості про авторів-укладачів .....	98

## ПЕРЕДМОВА

Метою розроблення національного глосарію вищої освіти є системне визначення ключових понять та відповідних термінів, що описують її організацію, функціонування, розвиток в умовах глобалізації та євроінтеграції і дають змогу здійснювати фахову комунікацію, розуміти міжнародну, європейську термінологію вищої школи.

Потреба в глосарії зумовлена низкою причин.

По-перше, перетвореннями вітчизняної вищої освіти задля піднесення її конкурентоздатності з урахуванням світового, зокрема європейського досвіду.

По-друге, відсутністю серед фахового загалу єдиного поняттєво-термінологічного апарату і відповідного консенсусу в розумінні та використанні термінології вищої освіти.

По-третє, неможливістю безпосереднього міждисциплінарного використання різноманітних глосаріїв міжнародних (включаючи європейські) документів, оскільки ці глосарії здебільшого складені «для цілей» кожного такого документа, що призводить до їх термінологічної багатозначності.

По-четверте, наявністю усталених, проте неточних термінів у фаховій лексиці. Типовим прикладом може слугувати зміна терміна «компетентність» при переході від однини до множини на «компетенції», замість логічного «компетентності». Це зумовлює підміну компетентностей як набутих здатностей особи здійснювати діяльність її компетенціями

як наданими їй повноваженнями. Існують різні підходи до змістового наповнення компетентностей. Протилежні позиції, наприклад, полягають у тому, що за однією з них компетентності охоплюють будь-які реалізаційні здатності людини, включаючи її знання, розуміння, уміння, цінності тощо, а за другою компетентності протиставляються знанням, умінням тощо.

По-п'яте, використанням певних національних термінів, які відсутні в сучасному міжнародному вжитку. Так, англомова освітня лексика не містить як основні терміни «виховання» або «навчально-виховний процес», трактуючи виховання як частину освіти.

По-шосте, часто неточним перекладом англомовних термінів первинного документа. Так, наприклад, сталося з тлумаченням базових слів «education» («освіта» як цілеспрямована і системна діяльність) і «learning» («навченість» як результат або «навчання» як процес), що входять до Міжнародної стандартної класифікації освіти (МСКО). Подібне має наслідком поняттєво-термінологічну полісемію та синонімію, недостатню зрозумілість і порівнюваність вітчизняної та європейської і світової вищої школи. Інколи така багатозначність походить від застосування терміна в різних контекстах. Прикладом може слугувати дихотомія кваліфікації: «людська якість – документ про цю якість».

По-сьоме, використанням у національній освітній практиці термінів, що неточно узгоджуються з міжнародною і євро-

пейською термінологією. Наприклад, ключовий термін МСКО «освітній рівень» у вітчизняній практиці традиційно визначається як «освітньо-кваліфікаційний рівень», або «заклад освіти» – як «навчальний заклад» тощо.

Для оптимізації сукупності термінів та їх визначень при опрацюванні глосарію використано системний підхід, що, зокрема, полягав у наступному.

По-перше, у доборі мінімімального переліку термінів, що необхідні і достатні для опису основних характеристик сучасної світової, європейської і національної вищої освіти. Для цього пріоритетно обрано найчастіше вживані терміни найважливіших документів щодо вищої освіти (МСКО, Центру освітніх досліджень та інновацій Організації економічного співробітництва і розвитку, Болонського процесу, насамперед стосовно його основних інструментів – європейської та національних рамок кваліфікацій, систем трансферу і накопичення кредитів та забезпечення якості, додатку до диплома, інших європейських документів).

По-друге, у визначенні термінів застосовано підхід, що передбачає рух від загального до особливого і часткового. Поміж різних тлумачень терміна перевага віддається тим з них, що містяться в документах загальноосвітнього і загальноосвітнього значення, далі – термінам європейського загального і специфічного (для конкретних цілей) характеру. У такий спосіб забезпечувалася широка придатність поняттєво-термінологічного апарату.

По-третє, використано досвід розроблення глосаріїв в інших країнах.

По-четверте, у разі існування кількох підходів щодо тлумачення певних термінів за підсумками обговорень і заради досягнення ясності й цілісності поняттєво-термінологічного апарату вищої освіти вибрано одну (найбільш логічну та послідовну) і в певних випадках – дві із кількох термінологічних інтерпретацій.

По-п'яте, враховано, що парадигмальні (наприклад переорієнтація з процесу на результат), структурні (наприклад, рівнева, циклова і типова диференціація вищої школи) трансформації вищої освіти призводять до появи нових (наприклад, рамка кваліфікацій, кредит, формальна, неформальна, інформальна освіта) та модифікації інтерпретації усталених (наприклад, кваліфікація, докторська освіта) термінів. З огляду на це, глосарій має спонукати до систематичного перегляду і модернізації вітчизняної термінології в контексті сучасних тенденцій, навіть якщо вона глибоко укорінена в нормах національного законодавства, нормативно-правових актах. Тобто національно специфічне сформульовано в інтернаціонально визнаних термінах для кращої міжнародної зрозумілості та порівнюваності національного.

Тут характерним прикладом може слугувати трансформація словосполучення «вищий навчальний заклад». Його сучасним міжнародно прийнятим еквівалентом є «заклад вищої освіти» (*англ.* «higher education institution»). Відмінність двох

термінів, принаймні, полягає в різних акцентах: у першому випадку наголошується на вищості закладу, у другому – на вищості освіти, яка надається в закладі. У вітчизняному рамковому законі про освіту 1996 р. використовувалося словосполучення «вищий заклад освіти», яке після прийняття в тому ж році Конституції України було замінено на нині діюче (в Основному Законі унормовуються окремо терміни «навчальний заклад» та «вища освіта», отже, у національному законодавстві можна було запровадити і термін «навчальний заклад вищої освіти» або просто «заклад вищої освіти», що повністю відповідало б міжнародному контексту). Оскільки різні словосполучення, за великим рахунком, покликані позначити одне й те саме, остільки в глосарії в цьому разі (як і в інших подібних випадках) наводиться і один, і другий терміни, так би мовити, і в національному, і в міжнародному звучанні.

По-шосте, використано і вказано вітчизняні праці теоретико-методологічного характеру, у яких розробляється поняттєво-термінологічний апарат (наприклад стосовно компетентності і компетенції, освітньої і професійної кваліфікацій тощо).

По-сьоме, важливим моментом став також вибір жанру та композиції глосарію як довідкового видання, а саме: термінологічного словника-довідника, що через терміни та їх визначення стисло і системно розкриває сутність вищої освіти, її зміст і форми, характер перетворень. Разом з тим велика першоджерельна база, що наводиться в кінці глосарію, дає змогу додаткового самостійного розгляду відповідної термінологіч-

ної палітри. Переліки українських термінів та їх англійських еквівалентів подано в алфавітному порядку.

Визначення термінів не слід уважати абсолютно завершеними (як нормативну інструкцію), а доцільно розглядати як такі, що на даному етапі осмислення розвитку вищої школи задовольняють вимоги системності, логічності, узгодженості. Глосарій відкритий для подальшої його кількісної оптимізації та якісного вдосконалення.

Глосарій розрахований на різні цільові групи фахівців вітчизняної освітньої сфери, вищої школи: політиків, законодавців, управлінців, науково-педагогічних і наукових працівників, студентів, аспірантів, докторантів, а також на роботодавців, широке коло осіб, які виявляють інтерес до питань розвитку вищої освіти, людського потенціалу України в умовах глобалізації, євроінтеграції.

Авторський колектив буде вдячний за зауваження і пропозиції щодо змісту глосарію, які будуть уважно розглянуті при його доопрацюванні та перевиданні.

**СПИСОК СКОРОЧЕНЬ**

CEDEFOP	–Європейський центр розвитку професійної освіти
ECTS	–Європейська кредитна трансферно-накопичувальна система (ЄКТС)
EHEA	–Європейський простір вищої освіти (ЄПВО)
ENIC Network	–Європейська мережа національних інформаційних центрів з академічного визнання і мобільності
ENQA	–Європейська асоціація забезпечення якості вищої освіти (до 2004 р. – Європейська мережа забезпечення якості)
EQAR	–Європейський реєстр забезпечення якості вищої освіти
EQF LLL	–Європейська рамка кваліфікацій для навчання впродовж життя
ERA	–Європейський дослідницький простір (ЄДП)
ESU	–Європейський союз студентів (ЄСС)
EUA	–Європейська асоціація університетів (ЄАУ)
EURASHE	–Європейська асоціація закладів вищої освіти
ISCED	–Міжнародна стандартна класифікація освіти (МСКО)
ISCO	–Міжнародна стандартна класифікація професій (МСКП)
OECD	–Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР)

---

NARIC Network	– Мережа національних інформаційних центрів академічного визнання
NQF	– Національна рамка кваліфікацій (НРК)
QF EHEA	– Рамка кваліфікацій Європейського простору вищої освіти
TUNING	– Проект «Налаштування освітніх структур в Європі»

## ГЛОСАРІЙ ВИЩОЇ ОСВІТИ

**Автономія закладу (*Institutional autonomy*):** Право закладу вищої освіти / вищого навчального закладу приймати рішення щодо статутної діяльності, зокрема освітньої, дослідницької, видавничої, адміністративної, кадрової, фінансової, іншої, згідно із законодавством. Автономія є умовою реалізації інтелектуально-інноваційного потенціалу, сприяє ефективному здійсненню місії (призначення) і візії (бачення), завдань і функцій закладу [1–4; 7; 14; 24].

Дивись також: *академічна свобода; заклад вищої освіти / вищий навчальний заклад.*

**Академічна довідка (*Transcript*):** Офіційна виписка, структурований опис навчальних досягнень студента. У багатьох системах освіти використовуються детальні описи, у яких відображаються кредити ЄКТС й оцінки з вивчених навчальних компонентів (наприклад академічна довідка за Європейською кредитною трансферно-накопичувальною системою) [8; 12].

Дивись також: *додаток до диплома; Європейська кредитна трансферно-накопичувальна система; кредит ЄКТС.*

**Академічна кваліфікація (*Academic qualification*):** див. *Академічний ступінь (*Academic degree*).*

**Академічна свобода (*Academic freedom*):** Свобода освітньої та дослідницько-інноваційної діяльності викладачів, учених закладу вищої освіти / вищого навчального закладу [2; 3; 14; 24].

Дивись також: *автономія закладу; заклад вищої освіти / вищий навчальний заклад.*

**Академічне визнання (*Academic recognition*):** Офіційне підтвердження повноважними органами іноземних академічного ступеня / освітньої кваліфікації, періодів навчання, їх позиціювання в системі освіти сторони, що приймає, з метою доступу власника такої кваліфікації до подальшого навчання [1; 3–7; 12; 14; 15; 18; 21; 24; 60].

Дивись також: *академічний ступінь; акредитація; освітні кваліфікації.*

**Академічний (*Academic*):** Характеристика, що стосується освіти, навчання, викладання, досліджень.

Дивись також: *академічна свобода; академічне визнання; академічний ступінь; навчання / навченість; освіта; освітні кваліфікації.*

**Академічний персонал (*Academic staff*):** Персонал закладу вищої освіти / вищого навчального закладу, основним завданням якого є викладання та / або дослідження. Включає осіб, які обіймають посади, що передбачають здійснення викладання та / або дослідження [1; 2; 9].

Дивись також: *академічний; заклад вищої освіти / вищий навчальний заклад.*

**Академічний ступінь (Academic degree):** Освітня кваліфікація, що присуджується закладом вищої освіти / вищим навчальним закладом за результатами успішного виконання освітньої / навчальної програми вищої освіти (наприклад, ступінь бакалавра, ступінь магістра, ступінь доктора) [1; 36; 43].

Дивись також: *кваліфікація; освітні кваліфікації; освітня / навчальна програма; Міжнародна стандартна класифікація освіти; професійні кваліфікації.*

**Акредитація (Accreditation):** Періодичне оцінювання і визнання уповноваженими державними та / або громадськими органами діяльності закладів вищої освіти / вищих навчальних закладів, освітніх / навчальних програм як таких, що відповідають установленим вимогам, нормам, стандартам [1; 4–6; 12; 15; 14; 20; 24].

Дивись також: *Європейська асоціація забезпечення якості вищої освіти; ліцензування; якість вищої освіти.*

**Аудиторні години (Class hours):** Години, які витрачаються студентом і викладачем на аудиторні навчальні заняття [15].

Дивись також: *контактні години; навчальне навантаження.*

**Бакалавр (Bachelor):** Назва академічного ступеня (кваліфікації), що присуджується після завершення першого етапу (підрівня) 5-го рівня за Міжнародною стандартною класифікацією освіти, першого циклу вищої освіти в болонській класифікації та відповідає 6-му рівню Європейської рамки кваліфікацій для навчання впродовж життя. Здобуття кваліфікації (академічного ступеня) бакалавра зазвичай потребує 180–240 кредитів ЄКТС [1; 4; 6; 24].

Дивись також: *Болонський процес; доктор; Європейська рамка кваліфікацій для навчання впродовж життя; кредит ЄКТС; магістр; Міжнародна стандартна класифікація освіти; рівні, цикли вищої освіти.*

**Болонська декларація (Bologna Declaration):** Декларація про міжнародне співробітництво у сфері вищої освіти, що підписана у 1999 р. у м. Болонья (Італія) на рівні відповідальних за вищу освіту міністрів 29 європейських країн та започаткувала Болонський процес із створення привабливого і конкурентоздатного Європейського простору вищої освіти. Декларацією проголошено основні цілі: запровадження зрозумілих і порівнюваних академічних ступенів та їх двоциклової організації; прийняття системи кредитів, аналогічної Європейській кредитній трансферно-накопичувальній системі; сприяння мобільності студентів, викладачів, дослідників, адміністраторів; розвиток європейського співробітництва із забезпечення якості та європейського виміру вищої освіти [21; 24; 69].

Дивись також: *Болонський процес; Європейська кредитна трансферно-накопичувальна система; Європейський простір вищої освіти; кредит ЄКТС; цикли вищої освіти.*

**Болонський процес (Bologna process):** Структурна й парадигмальна реформа вищої освіти в Європі, початок якій покладено підписанням Болонської декларації в 1999 р. у Болоньї (Італія) і яка спрямована на створення привабливого і конкурентоздатного Європейського простору вищої освіти. Реалізація перетворень здійснюється відповідно до комюніке (деклараций) конференцій міністрів, відповідальних за вищу освіту, що проводяться не рідше ніж раз на два роки: 2001 (Прага), 2003 (Берлін), 2005 (Берген), 2007 (Лондон), 2009 (Левен / Лювен-ля-Ньов), 2010 (Будапешт / Відень) [1–6; 14; 21; 24; 38; 39; 41; 68; 74].

Дивись також: *Болонська декларація; Європейський простір вищої освіти.*

**Взаємне визнання (Mutual recognition):** Взаємна згода двох або більше інституційних органів щодо визнання кожним з них академічних ступенів, освітніх / навчальних програм чи закладів вищої освіти / вищих навчальних закладів і підтвердження двома або більше агенціями забезпечення якості чи акредитації того, що методологія агенцій дотримана і відповідні процедури реалізовані належним чином [1; 15; 20].

Дивись також: *академічне визнання; визнання кредитів.*

**Визнання кредитів (*Recognition of credits*):** Процес, за допомогою якого заклад вищої освіти / вищий навчальний заклад засвідчує (підтверджує), що результати навчання, отримані та оцінені в іншому закладі, та відповідні їм кредити задовольняють (деякі або всі) вимоги окремої освітньої / навчальної програми, її компонента (модуля) або кваліфікації в цьому освітньому / навчальному закладі [8].

Дивись також: *кредит ЄКТС; присвоєння кредитів.*

**Викладацький персонал (*Teaching staff*):** Персонал закладу вищої освіти / вищого навчального закладу, основним завданням якого є викладання. Включає осіб, які обіймають посади, що передбачають здійснення викладання [9].

Дивись також: *академічний персонал; заклад вищої освіти / вищий навчальний заклад; науково-педагогічні / педагогічні працівники.*

**Випуск (*Graduation*):** Успішне закінчення студентами закладу вищої освіти / вищого навчального закладу і одержання відповідної кваліфікації [9].

Дивись також: *випускник; заклад вищої освіти / вищий навчальний заклад; кваліфікація.*

**Випускник (*Graduate*):** Особа, яка успішно завершила навчання на певному рівні або підрівні (етапі, циклі) вищої освіти [1; 2; 9; 10; 23].

Дивись також: *випуск; заклад вищої освіти / вищий навчальний заклад; рівні, цикли вищої освіти; студент.*

**Вища освіта (Higher / tertiary education):** Формальна освіта, що надається на найвищих (5-му і 6-му) освітніх рівнях за Міжнародною стандартною класифікацією освіти в університетах, інших закладах вищої освіти / вищих навчальних закладах та відповідає 5–8-м рівням Європейської рамки кваліфікацій для навчання впродовж життя [7; 9; 11–13; 24; 41; 69].

Дивись також: *бакалавр; заклад вищої освіти / вищий навчальний заклад; доктор; Європейська рамка кваліфікацій для навчання впродовж життя; магістр; рівні, цикли вищої освіти.*

**Вищий навчальний заклад:** див. *Заклад вищої освіти (Higher education institution).*

**Галузь навчання (Field of study):** Основний предмет (предмети) навчання в освітній / навчальній програмі в межах галузі освіти. Галузь навчання може мати різний ступінь конкретизації: напрям підготовки, спеціальність, спеціалізація або широка, вузька, деталізована [12].

Дивись також: *галузь освіти; освітня / навчальна програма.*

**Галузь освіти (Field of education):** Основна предметна область освіти. За Міжнародною стандартною класифікацією освіти галузь (поряд з рівнем) освіти є базовою наскрізною класифікаційною змінною освітніх програм [1; 9; 10; 13; 23].

Дивись також: *галузь навчання; Міжнародна стандартна класифікація освіти; освітня програма.*

**Група Є4 (E4 Group):** Група, до якої входять чотири основних консультативних члени із супроводу Болонського процесу: Європейська асоціація забезпечення якості вищої освіти, Європейська асоціація закладів вищої освіти, Європейська асоціація університетів, Європейський союз студентів.

Дивись також: *Європейська асоціація забезпечення якості вищої освіти; Європейська асоціація закладів вищої освіти; Європейська асоціація університетів; Європейський союз студентів.*

**Дескриптори кваліфікацій (Descriptors of qualifications):** Загальний опис кваліфікацій за рівнями (підрівнями, етапами, циклами) у термінах компетентностей, а також часто в кредитах ЄКТС [1; 11; 15; 24; 28; 29].

Дивись також: *дескриптори циклів / рівнів; Дублінські дескриптори; Європейська рамка кваліфікацій для навчання впродовж життя; кваліфікація; компетентність / компетентності; кредит ЄКТС; Рамка кваліфікацій Європейського простору вищої освіти; результати навчання.*

***Дескриптори циклів / рівнів (Cycle / level descriptors):***

Загальний опис очікуваних результатів навчання, виражених у термінах компетентностей, на кожному з циклів / рівнів вищої освіти та часто із зазначенням кредитів ЄКТС [1; 8; 11; 15; 24].

Дивись також: *дескриптори кваліфікацій; Дублінські дескриптори; Європейська рамка кваліфікацій для навчання впродовж життя; компетентність / компетентності; кредит ЄКТС; Рамка кваліфікацій Європейського простору вищої освіти; результати навчання.*

***Додаток до диплома (Diploma supplement):***

Документ, що видається випускникам закладів вищої освіти / вищих навчальних закладів та містить детальну інформацію про успішно завершене навчання. Додаток до диплома європейського зразка заповнюється відповідно до структури, розробленої Європейською комісією, Радою Європи і ЮНЕСКО, що необхідно для забезпечення міжнародної зрозумілості та визнання диплома (кваліфікації вищої освіти) з метою доступу до подальшого навчання та / або здійснення професійної діяльності [1; 3; 5; 7; 11; 12; 14; 24].

Дивись також: *академічний ступінь; визнання кредитів; випускник; кваліфікація.*

***Доктор (Doctor):*** Назва академічного ступеня (кваліфікації), що присуджується за результатами успішного завер-

шення найвищого (6-го) освітнього рівня за Міжнародною стандартною класифікацією освіти або третього циклу за болонською класифікацією вищої освіти [5; 14; 24; 44].

Дивись також: *академічний ступінь; бакалавр; докторська школа; кваліфікація; магістр; рівні, цикли вищої освіти; ступінь третього циклу; трициклова система вищої освіти.*

***Докторська школа (Doctoral school)***: Основний структурний підрозділ університетів, інших провідних закладів вищої освіти / вищих навчальних закладів, що забезпечує реалізацію програм докторської освіти (підготовки) відповідно до рівневої (циклової) організації вищої освіти [5; 18; 24; 49; 50; 73; 75].

Дивись також: *доктор; рівні, цикли вищої освіти; ступінь третього циклу; трициклова система вищої освіти.*

***Дублінські дескриптори (Dublin descriptors)***: Системний опис типових очікуваних досягнень та здатностей випускника для кожного циклу вищої освіти. Дублінські дескриптори сформульовані у термінах п'яти видів компетентностей: знання і розуміння; застосування знань і розуміння; формування суджень; комунікація; здатність до подальшого навчання, розвитку [1; 11; 28; 29].

Дивись також: *дескриптори кваліфікацій; дескриптори циклів / рівнів; компетентність / компетентності.*

**Європейська асоціація забезпечення якості вищої освіти (European Association for Quality Assurance in Higher Education, ENQA):** Європейський орган, який сприяє впровадженню кращої практики щодо забезпечення якості вищої освіти і як один з основних консультативних членів із супроводу Болонського процесу входить до групи Є4 [1; 3; 4; 6; 14; 24].

Дивись також: *група Є4; Європейська асоціація закладів вищої освіти; Європейська асоціація університетів; Європейський реєстр забезпечення якості вищої освіти; Європейський союз студентів; якість вищої освіти.*

**Європейська асоціація закладів вищої освіти (European Association of Institutions in Higher Education, EURASHE):** Європейське об'єднання закладів вищої освіти / вищих навчальних закладів неуніверситетського сектора, які проводять узгоджену і прозору політику з вищої освіти в контексті Болонського процесу. Як один з основних консультативних членів із супроводу Болонського процесу входить до групи Є4 [1; 3; 24; 67].

Дивись також: *група Є4; Європейська асоціація забезпечення якості вищої освіти; Європейська асоціація університетів; Європейський союз студентів.*

**Європейська асоціація університетів, ЄАУ (European University Association, EUA):** Об'єднання європейських уні-

верситетів з метою проведення конструктивної й узгодженої політики з вищої освіти, сприяння участі університетів в Болонському процесі, надання їм підтримки в захисті автономії, академічних свобод. Як один з основних консультативних членів із супроводу Болонського процесу входить до групи Є4 [1; 3; 24; 77; 78].

Дивись також: *автономія закладу; академічна свобода; група Є4; Європейська асоціація забезпечення якості вищої освіти; Європейська асоціація закладів вищої освіти; Європейський союз студентів.*

***Європейська кредитна трансферно-накопичувальна система, ЄКТС (European Credit Transfer and Accumulation System, ECTS):*** Система трансферу і накопичення кредитів, що сприяє наданню, визнанню, підтвердженню кваліфікацій та освітніх компонентів, мобільності студентів. Система ґрунтується на визначенні навчального навантаження студента, яке необхідне для досягнення певних результатів навчання та обліковується в кредитах ЄКТС. В ЄКТС навчальному навантаженню навчального року за денною формою відповідають 60 кредитів [3–6; 11; 12; 14; 15; 18; 20; 21; 24].

Дивись також: *визнання кредитів; дескриптори кваліфікацій; дескриптори циклів / рівнів; додаток до диплома; кредит ЄКТС; навантаження студента; результати навчання.*

***Європейська мережа національних інформаційних центрів з академічного визнання і мобільності (European Network of National Information Centres on academic recognition and mobility, ENIC Network)***: Мережа, що заснована Радою Європи та ЮНЕСКО на виконання Лісабонської конвенції з визнання та тісно співпрацює з Мережею національних інформаційних центрів академічного визнання (NARIC Network) [1].

Дивись також: *Лісабонська конвенція з визнання; Мережа національних інформаційних центрів академічного визнання.*

***Європейська рамка кваліфікацій для навчання впродовж життя (European Qualifications Framework for Lifelong Learning, EQF LLL)***: Рекомендований у 2008 р. Європейським Парламентом і Радою Європейського Союзу загальний системний опис восьми кваліфікаційних рівнів, які охоплюють весь спектр кваліфікацій, здобутих у процесі формального, неформального, інформального навчання, зокрема загальної середньої, професійно-технічної та вищої освіти. Рамка є інструментом для поліпшення розуміння, порівняння, ідентифікації і визнання існуючих та запровадження нових кваліфікацій у різних країнах Європи, сприяє мобільності громадян між країнами та навчанню впродовж життя. Кожен кваліфікаційний рівень описується в термінах результатів навчання, які визначаються через знання, уміння і компетентність [11; 15; 17; 22; 27].

Дивись також: *дескриптори кваліфікацій; дескриптори циклів / рівнів; Дублінські дескриптори; Європейська кредит-*

на трансферно-накопичувальна система; кваліфікація; компетентність / компетентності; кредит ЄКТС; національна рамка кваліфікацій; Рамка кваліфікацій Європейського простору вищої освіти; результати навчання.

**Європейський дослідницький простір, ЄДП (European Research Area, ERA):** Простір, що сприяє співпраці дослідників країн Європейського Союзу з метою створення умов для реалізації спільної і прозорої політики у сфері досліджень, збільшення інвестицій у дослідження і розробки, удосконалення систем підготовки дослідників, додаткової підготовки дослідницького персоналу та розвитку конкурентоздатної економіки, що ґрунтується на знаннях. Відповідна стратегія із створення ЄДП прийнята у 2000 р. у Лісабоні і названа Лісабонською стратегією [4; 14; 24; 45; 72].

Дивись також: *Європейський простір вищої освіти; Лісабонська стратегія.*

**Європейський простір вищої освіти, ЄПВО (European Higher Education Area, EHEA):** Простір вищої освіти країн-учасниць Болонського процесу, що проводять узгоджену і прозору освітню політику. Болонською декларацією у 1999 р. проголошено формування до 2010 р. привабливого і конкурентоздатного Європейського простору вищої освіти (ЄПВО), Будапештсько-Віденською декларацією у 2010 р. заявлено про його створення. Комюніке, прийня-

тим у Льовені / Лувен-ла-Ньові (2009 р.), визначено стратегію розвитку ЄПВО до 2020 р. Основними інструментами ЄПВО є Європейська кредитна трансферно-накопичувальна система, національні рамки кваліфікацій, сумісні з Рамкою кваліфікацій ЄПВО (2005 р.), та Додаток до диплома [1; 3; 4; 6; 14; 18; 21; 24; 27; 67; 76–78].

Дивись також: *Болонський процес; Додаток до диплома; Європейська кредитна трансферно-накопичувальна система; Лісабонська стратегія; Рамка кваліфікацій Європейського простору вищої освіти.*

***Європейський реєстр забезпечення якості вищої освіти (European Quality Assurance Register for Higher Education, EQAR):*** Реєстр, що утворений Європейською асоціацією забезпечення якості вищої освіти, Європейською асоціацією університетів, Європейською асоціацією закладів вищої освіти, Європейським союзом студентів (групою Є4) і включає визнані європейські та національні агенції забезпечення якості вищої освіти. До EQAR вносяться агенції, які відповідають вимогам Європейських стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості вищої освіти [15].

Дивись також: *група Є4; Європейська асоціація забезпечення якості вищої освіти; Європейська асоціація закладів вищої освіти; Європейська асоціація університетів; Європейський союз студентів; Європейські стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості вищої освіти.*

**Європейський союз студентів, ЄСС (European Students' Union, ESU):** Європейське об'єднання студентських організацій, яке бере активну участь у Болонському процесі, обстоює інтереси студентів на європейському рівні. Як один з основних консультативних членів із супроводу Болонського процесу входить до групи Є4 [4–6; 14; 24].

Дивись також: *група Є4; Європейська асоціація забезпечення якості вищої освіти; Європейська асоціація закладів вищої освіти; Європейська асоціація університетів; Європейський реєстр забезпечення якості вищої освіти.*

**Європейські стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості вищої освіти (European Standards and Guidelines for Quality Assurance of Higher Education):** Документ, що ухвалений на Болонському саміті в 2005 р. у Бергені (Норвегія) та містить стандарти і рекомендації для закладів та агенцій забезпечення якості вищої освіти. Стосується внутрішнього і зовнішнього забезпечення якості вищої освіти [19].

Дивись також: *Європейська асоціація забезпечення якості вищої освіти; Європейський реєстр забезпечення якості вищої освіти; якість вищої освіти.*

**Забезпечення якості (Quality assurance):** Сукупність процедур, що застосовуються на інституційному (внутрішньому) та

національному і міжнародному (зовнішньому) рівнях для якісної реалізації освітніх / навчальних програм і присудження кваліфікацій [1; 2; 8; 12; 15; 52; 62; 65].

Дивись також: *Європейська асоціація забезпечення якості вищої освіти; Європейський реєстр забезпечення якості вищої освіти; якість вищої освіти.*

**Заклад вищої освіти (Higher education institution):** Заклад освіти, основним завданням якого є забезпечення умов, необхідних для здобуття особою вищої освіти. У світовій практиці основним типом закладів вищої освіти є університет [1; 2; 7; 12; 15].

Дивись також: *вища освіта; Європейська асоціація закладів вищої освіти; Європейська асоціація університетів; університет.*

**Заклад освіти (Education institution):** див. **Освітній заклад (Educational institution).**

**Знання (Knowledge):** Осмислена та засвоєна суб'єктом наукова інформація, що є основою його усвідомленої, цілепрямованої діяльності. Знання бувають емпіричними (фактологічними) і теоретичними (концептуальними) [17; 33].

Дивись також: *комунікація; навчання / навченість; освіта; розуміння; уміння; цінності.*

**Іноземні студенти (*Foreign students*):** Студенти, що не мають громадянства країни, у якій навчаються [9].

Дивись також: *міжнародні студенти*.

**Інформальна освіта (*Informal education*):** Освіта, що зовні не організована, тобто неофіційна, самоорганізована освіта (самоосвіта): наприклад, прослуховування окремих лекцій або читання книг і журналів. Близьким до інформальної освіти за значенням є інформальне навчання [9].

Дивись також: *навчання / навченість; освіта; формальна, неформальна освіта; формальне, неформальне, інформальне навчання*.

**Інформальне навчання (*Informal learning*):** Неофіційне цілеспрямоване (самонавчання) або нецілеспрямоване (спонтанне, що відбувається під час позанавчальної діяльності) навчання [1; 8; 20].

Дивись також: *навчання / навченість; освіта; формальна, неформальна, інформальна освіта; формальне, неформальне навчання*.

**Кваліфікація (*Qualification*):** Офіційний результат процесу оцінювання й визнання, який отримано, коли компетентний орган установив, що особа досягла результатів навчання за заданими стандартами. За концепцією Міжнародної стандартної класифікації професій, кваліфікація характеризує

здатність особи виконувати завдання і обов'язки певного виду діяльності, визначається рівнем і спеціалізацією освіти (формальної, неформальної, інформальної). Сучасне розуміння кваліфікації як «втілення певної якості» (лат.) виходить за межі придатності для професійної діяльності та не обмежується її професійними ознаками. Рамки (як певне шкалювання) кваліфікацій передбачають принципову їх вимірюваність (визначеність) і градацію. Для забезпечення цього кваліфікації описуються в термінах результатів навчання, останні, у свою чергу, виражаються через компетентності (реалізаційні здатності особи). Термін «кваліфікація» охоплює широке різноманіття результатів формального, неформального, інформального навчання як в освітній системі, так і поза нею. З огляду на провайдера кваліфікацій вони поділяються на академічні / освітні (надаються освітньою системою на основі освітніх стандартів) та професійні (надаються переважно роботодавцями або спільно з ними на основі професійних стандартів, вироблених у сфері праці). У Лісабонській конвенції з визнання кваліфікацій вищої освіти в європейському регіоні (1997 р.), спрямованій на порівнювання і встановлення еквівалентності документів про вищу освіту різних країн, документах Європейського простору вищої освіти під кваліфікацією також розуміють будь-який ступінь, звання, диплом або інше свідоцтво, що видане компетентним органом і засвідчує успішне закінчення відповідної програми з вищої освіти [1; 2; 7; 8; 11; 12; 15; 20; 22; 23; 29; 33].

Дивись також: *академічна кваліфікація; Європейська рамка кваліфікацій для навчання впродовж життя; компетентність / компетентності; Лісабонська конвенція з визнання; освітні кваліфікації, професійні кваліфікації; Рамка кваліфікацій Європейського простору вищої освіти; результати навчання; формальна, неформальна, інформальна освіта; формальне, неформальне, інформальне навчання.*

**Коефіцієнт випуску (Graduation rate):** Відсоток кількості випускників певного рівня (циклу) вищої освіти від чисельності населення, яке має вік, відповідний типовому віку цих випускників [9].

Дивись також: *випуск; випускник; коефіцієнт вступу.*

**Коефіцієнт вступу (Entry rate):** Відсоток кількості осіб, уперше прийнятих на певний рівень (цикл) вищої освіти, від чисельності населення, яке має вік, відповідний типовому віку вступників [9].

Дивись також: *коефіцієнт випуску.*

**Компетентнісний підхід (Competence-based approach):** Підхід до визначення результатів навчання, що базується на їх описі в термінах компетентностей. Компетентнісний підхід є ключовим методологічним інструментом реалізації цілей Болонського процесу та за своєю сутністю є студентоцентрованим.

Запровадженню цього підходу присвячено європейський проект Тюнінг [24; 32].

Дивись також: *Болонський процес; компетентність / компетентності; проект Тюнінг; результати навчання; студентоцентрований підхід.*

***Компетентність / компетентності (Competence, competency / competences, competencies)***: За проектом Тюнінг Європейської Комісії, це динамічна комбінація знань, розуміння, умінь, цінностей, інших особистих якостей, що описують результати навчання за освітньою / навчальною програмою. Компетентності покладені у основу кваліфікації випускника. Компетентність (компетентості) як набуті реалізаційні здатності особи до ефективної діяльності не слід плутати з компетенцією (компетенціями) як наданими особі повноваженнями [1; 3; 4; 6; 8; 11; 14–16; 24; 32–34; 40].

Дивись також: *кваліфікація; компетенція / компетенції; проект Тюнінг; результати навчання; студентоцентрований підхід; формальна, неформальна, інформальна освіта.*

***Компетенція / компетенції (Competence, competency / competences, competencies)***: Надані (наприклад нормативно-правовим актом) особі (іншому суб'єкту діяльності) повноваження, коло її (його) службових та інших прав і обов'язків. Слід розрізняти поняття компетенції / компетенцій від компетентності / компетентностей як набутих

реалізаційних здатностей особи [1; 3; 4; 6; 8; 11; 14–16; 24; 32–34].

Дивись також: *кваліфікація; компетентність / компетентності; проект Тюнінг; результати навчання.*

**Комунікація (Communication):** Взаємозв'язок суб'єктів з метою передавання інформації, узгодження дій, спільної діяльності, зокрема для здійснення освіти, навчання.

Дивись також: *знання; навчання / навченість; освіта; розуміння; уміння; цінності.*

**Контактні години (Contact hours):** Навчальний час, що проводиться студентами в безпосередньому контакті з викладачем [1; 8; 11; 24].

Дивись також: *аудиторні години.*

**Контроль якості (Quality control):** Процес оцінювання якості, який сфокусований на вимірюванні якості закладу вищої освіти / вищого навчального закладу або освітньої / навчальної програми. Включає певний набір методів, процедур, інструментів, що розроблені і використовуються для визначення відповідності реальної якості встановленим стандартам. Ключовим елементом контролю якості є система доказів правильності оцінки якості [9; 15].

Дивись також: *освітні стандарти; якість вищої освіти.*

***Кредит ЄКТС (Credit ECTS)***: Одиниця, яка використовується в Європейській кредитній трансферно-накопичувальній системі (ЄКТС) для вимірювання обсягу навчального навантаження студента, потрібного для досягнення визначених (очікуваних) результатів навчання. Певна кількість кредитів ЄКТС призначається всім компонентам освітньої / навчальної програми та програмі в цілому. Кредит ЄКТС може бути присвоєний студенту як знак того, що оцінюванням установлено опанування ним певних наперед визначених результатів навчання. Як правило, присвоєний кредит ЄКТС не може бути втрачений, проте за деяких обставин заклад вищої освіти / вищий навчальний заклад може встановити, що для того, аби бути визнаними складовою частиною освітньої / навчальної програми, кредити мають бути присвоєні в певний проміжок часу [1; 4–6; 8; 11; 12; 14; 15; 18; 21; 24].

Дивись також: *Європейська кредитна трансферно-накопичувальна система; компетентність / компетентності; навантаження студента; проект Тюнінг; результати навчання.*

***Критерії оцінювання (Assessment criteria)***: Стосовно оцінювання виконання вимог освітніх / навчальних програм – описи того, що і на якому рівні має зробити студент для демонстрації досягнення результатів навчання [1; 8; 11; 15].

Дивись також: *компетентність / компетентності; проект Тюнінг; результати навчання; трициклова система вищої освіти.*

**Курс (Course):** У світовій практиці – частина освітньої / навчальної програми, яка зазвичай є автономною і оцінюється окремо та характеризується конкретним набором результатів навчання і відповідними критеріями оцінювання. Освітня / навчальна програма, як правило, складається з певної кількості курсів. За навчальним навантаженням студента курс характеризується певною (рекомендовано уніфікованою або кратною) кількістю кредитів ЄКТС. Курс – синонім вітчизняного терміна «навчальна дисципліна / модуль» в освітній / навчальній програмі. У певних випадках курс означає освітню / навчальну програму в цілому [1; 11–13; 23].

Дивись також: *компетентність / компетентності; кредит ЄКТС; модуль; освітня / навчальна програма; проект Тюнінг; результати навчання.*

**Лісабонська конвенція з визнання (Lisbon Recognition Convention):** Міжнародна конвенція Ради Європи, що розроблена спільно з ЮНЕСКО, прийнята в 1997 р. у Лісабоні, запроваджується з 1999 р. і стосується визнання академічних ступенів та кваліфікацій вищої освіти. Конвенція встановлює, що ступені (кваліфікації) і періоди навчання мають визнаватися, якщо інституціями, відповідальними за визнання, не встановлено суттєвих відмінностей. Лісабонська конвенція з визнання слугує важливим інструментом Болонського процесу та Європейського простору вищої освіти [1; 7; 12].

Дивись також: *академічне визнання; академічний ступінь; Болонський процес; Європейський простір вищої освіти; кваліфікація; Лісабонська стратегія.*

**Лісабонська стратегія (Lisbon Strategy):** Ініційована у 2000 р. Європейським Союзом стратегія із підвищення конкурентоспроможності, зокрема через створення Європейського дослідницького простору (ЄДП) з метою розвитку суспільства та економіки, що базуються на знаннях [1].

Дивись також: *Європейський дослідницький простір; Європейський простір вищої освіти.*

**Ліцензування (Licensing):** Процес, за яким урядовий орган надає офіційний дозвіл: 1) освітнім / навчальним програмам на реалізацію до отримання акредитації; 2) закладам освіти для виконання конкретних функцій. У національній практиці вищої школи ліцензування – процедура визнання уповноваженим органом спроможності закладу вищої освіти / вищого навчального закладу розпочати освітню діяльність, пов'язану із здобуттям вищої освіти, відповідних ступенів і кваліфікацій згідно з вимогами стандартів вищої освіти та державними вимогами щодо кадрового, науково-методичного та матеріально-технічного забезпечення [15].

Дивись також: *акредитація.*

**Магістр (Master):** Назва академічного ступеня (кваліфікації), що присуджується після завершення другого етапу

(підрівня) 5-го рівня за Міжнародною стандартною класифікацією освіти або другого циклу вищої освіти в болонській класифікації. Зазвичай реалізація магістерської освітньої / навчальної програми вимагає попередньої освіти на бакалаврському підрівні, циклі (у цьому разі потребує 60–120 кредитів ЄКТС). У певних випадках можлива інтегрована магістерська підготовка в межах двох етапів (підрівнів, циклів) на базі повної (завершеної) середньої освіти (сумарно 300–360 кредитів ЄКТС) [1; 18; 24].

Дивись також: *бакалавр; доктор; кредит ЄКТС; рівні, цикли вищої освіти.*

***Мережа національних інформаційних центрів академічного визнання (National Academic Recognition Information Centre Network, NARIC network):*** Мережа національних інформаційних центрів країн – членів Європейського Союзу, яка створена з метою вдосконалення академічного визнання дипломів і періодів навчання, сприяння мобільності студентів, викладачів та дослідників. Більшість таких центрів не приймає рішення з визнання, а лише надає потрібну інформацію і консультації щодо зарубіжних освітніх систем та кваліфікацій [1].

Дивись також: *академічне визнання; Європейська мережа національних інформаційних центрів з академічного визнання і мобільності; Лісабонська конвенція з визнання.*

***Міжнародна стандартна класифікація освіти, МСКО (International Standard Classification of Education, ISCED)***: Класифікація освіти на основі системної характеристики освітніх програм, слугує інструментом збирання, узагальнення та представлення статистичних даних про освіту. МСКО запроваджена ЮНЕСКО у 1976 р., переглянута у 1997 р. і нині є основною міжнародною класифікаційною системою освіти. У МСКО наскрізними класифікаційними параметрами визначено рівні і галузі освіти, а також додаткові критерії (наприклад призначення, орієнтація, тривалість освітньої програми). Концепція МСКО містить визначення таких понять, як освіта, підготовка, навченість, навчання, комунікація, інформація тощо. У 2011 р. передбачається прийняти оновлену версію МСКО, яка відобразатиме розвиток освіти та більш досконалі її розуміння [1; 9; 10; 13; 23].

Дивись також: *бакалавр; Болонський процес; доктор; магістр; рівні, цикли вищої освіти.*

***Міжнародна стандартна класифікація професій, МСКП (International Standard Classification of Occupations, ISCO)***: Одна з основних міжнародних класифікацій, яка є інструментом систематизації робіт (занять, професій) відповідно до притаманних їм завдань та обов'язків. МСКП слугує: основою для міжнародних звітів, порівнянь та обмінів статистичними й адміністративними даними щодо професій; моделлю для розроблення національних і регіональних

класифікацій професій; системою, що може бути безпосередньо використана в країнах, які не мають власних національних класифікацій [70; 71].

Дивись також: *Міжнародна стандартна класифікація освіти*.

***Міжнародні студенти (International students)***: Студенти, які попередню освіту здобували в іншій країні [10; 23].

Дивись також: *іноземні студенти*.

***Мобільність (Mobility)***: Ключовий принцип формування європейських просторів вищої освіти і досліджень, що передбачає різноманітні можливості для вільного переміщення студентів, викладачів, дослідників, адміністраторів у цих просторах з метою академічного і загальнокультурного взаємозбагачення, слугує забезпеченню цілісності зазначених європейських просторів. Важливу роль у забезпеченні мобільності відіграють основні інструменти Болонського процесу – Європейська кредитна трансферно-накопичувальна система, Рамка кваліфікацій Європейського простору вищої освіти, Додаток до диплома, а також європейська і національні системи забезпечення якості вищої освіти [1–6; 14; 18; 20; 21; 23; 24; 53; 56; 61; 66].

Дивись також: *визнання кредитів; Додаток до диплома; Європейська асоціація забезпечення якості вищої освіти; Європейська кредитна трансферно-накопичувальна*

*система; Європейський реєстр забезпечення якості вищої освіти; Рамка кваліфікацій Європейського простору вищої освіти; якість вищої освіти.*

**Модуль (Module):** Навчальний компонент освітньої / навчальної програми, у якій кожний такий компонент містить однакову або кратну кількість кредитів ЄКТС (наприклад 5, 10, 15). У різних країнах, освітніх документах модуль може означати компонент освітньої / навчальної програми, курс, навчальну дисципліну, групу навчальних дисциплін [1; 5; 6; 8; 11; 12; 14; 24].

Дивись також: *кредит ЄКТС; курс; модуляризація; освітня / навчальна програма; призначення кредитів; проект Тюнінг; Рамка кваліфікацій Європейського простору вищої освіти; результати навчання.*

**Модуляризація (Modularisation):** Підхід до побудови освітньої / навчальної програми, при якому її компоненти (курси / навчальні дисципліни) мають однаковий або кратний вимір. За проектом Тюнінг та Європейською кредитною трансферно-накопичувальною системою рекомендовано такі варіанти кредитних вимірів: 5–10–15 або 6–9–12–15 [1; 24].

Дивись також: *Європейська кредитна трансферно-накопичувальна система; кредит ЄКТС; модуль; проект Тюнінг.*

**Навантаження студента (Student workload):** Час, який пересічний студент (певного рівня / циклу вищої освіти) потребує для досягнення визначених (очікуваних) результатів навчання. Цей час включає всі види навчальної роботи: лекції, семінарські, практичні заняття, самостійну роботу, складання екзаменів тощо [1; 3–5; 8; 11; 14; 15; 24].

Дивись також: *Європейська кредитна трансферно-накопичувальна система; проект Тюнінг; результати навчання.*

**Навчальна програма (Study programme):** див. *Освітня програма (Educational programme).*

**Навчальне навантаження (Study load):** див. *Навантаження студента (Student workload).*

**Навчальний заклад:** див. *Освітній заклад (Educational institution).*

**Навчання / навченість (Learning):** За Міжнародною стандартною класифікацією освіти, навчання (процес) / навченість (результат) визначається як будь-яке поліпшення в поведінці, інформованості, знаннях, розумінні, поглядах, цінностях, уміннях [1; 20; 23].

Дивись також: *Міжнародна стандартна класифікація освіти; освіта.*

***Навчання впродовж життя (Lifelong learning, LLL):***

Процес навчання за будь-якими формами (формальне, неформальне, інформальне), рівнями (підрівнями, циклами) та періодами (тривалістю) впродовж усього життя людини [1; 3; 4; 14; 18; 20; 23; 24; 60].

Дивись також: *формальна, неформальна, інформальна освіта; формальне, неформальне, інформальне навчання.*

***Навченість навчатися (Learning to learn):***

Здатність до організації і постійного продовження власного індивідуального і / або групового навчання. Навченість навчатися є однією з ключових компетентностей особи, що визначені Європейським Парламентом і Радою Європейського Союзу, та включає оцінювання своїх навчальних потреб, процесу та прогресу, визначення можливостей, подолання перешкод для успішного навчання, відповідну мотивацію і впевненість [16].

Дивись також: *навчання / навченість; освіта.*

***Накопичення кредитів (Credit accumulation):***

Процес послідовного отримання кредитів за навчання в рамках освітньої / навчальної програми, відповідно до вимог якої потрібно отримати певну кількість кредитів для її успішного завершення. Кредити присвоюються і накопичуються лише тоді, коли успішне досягнення студентом визначених (очікуваних) результатів навчання підтверджене оцінюванням. Кредити можуть взаємно визнаватися між освітніми / навчальними

програмами в одному навчальному закладі, між різними закладами в межах країни або на міжнародному рівні. У будь-якому разі лише заклад освіти / навчальний заклад, що присуджує кваліфікацію, визначає, які кредити, отримані в інших місцях, можуть бути зараховані як частина роботи, необхідної для присудження кваліфікації [1; 8; 11; 15].

Дивись також: *Європейська кредитна трансферно-накопичувальна система; кваліфікація; кредит ЄКТС; оцінювання студентів.*

***Науково-педагогічні / педагогічні працівники: див. Академічний персонал (Academic staff).***

***Національна рамка кваліфікацій, НРК (National Qualifications Framework, NQF):*** Цілісний міжнародно зрозумілий опис національної шкали кваліфікацій у термінах компетентностей, через який усі кваліфікації та інші навчальні досягнення, зокрема у вищій освіті, можуть бути виражені й співвіднесені між собою в узгоджений спосіб [1; 8; 11; 15; 22; 27-30; 35; 36; 42; 43; 48; 57; 58].

Дивись також: *дескриптори кваліфікацій; дескриптори циклів / рівнів; Європейська рамка кваліфікацій для навчання впродовж життя; кваліфікація; компетентність / компетентності; Рамка кваліфікацій Європейського простору вищої освіти.*

**Неформальна освіта (Non-formal education):** Додаткова освіта, що доцільно організована, проте не завершується наданням кваліфікації певного рівня (етапу, циклу) формальної освіти [9; 13; 23].

Дивись також: *освіта; формальна, інформальна освіта; формальне, неформальне, інформальне навчання.*

**Неформальне навчання (Non-formal learning):** Додаткове навчання, що не завершується наданням кваліфікації певного рівня (етапу, циклу) формальної освіти [1; 8; 20].

Дивись також: *навчання / навченість; формальна, неформальна, інформальна освіта; формальне, інформальне навчання.*

**Освіта (Education):** За концепцією Міжнародної стандартної класифікації освіти будь-яка цілеспрямована й організована діяльність для задоволення навчальних потреб (потреб у навченості), яку в деяких країнах називають окультуренням або підготовкою. Інакше кажучи, освіта – організована й послідовна комунікація заради навченості. При цьому комунікація розглядається як взаємодія між певною кількістю осіб, що пов'язана з передаванням інформації [9; 13; 23].

Дивись також: *комунікація; Міжнародна стандартна класифікація освіти; навчання / навченість; формальна, неформальна, інформальна освіта; формальне, неформальне, інформальне навчання.*

***Освіта дорослих (Adult / continuing / recurrent education)***: Комплекс освітніх заходів будь-яких змісту, рівня, методу, форми, завдяки яким особи, які вважаються в певному суспільстві дорослими, вдосконалюють свої освітні і професійні кваліфікації, розвивають здатності, компетентності [1; 9; 11; 13; 20; 23].

Дивись також: *компетентність / компетентності; освітні кваліфікації; продовжена освіта; професійні кваліфікації; формальна, неформальна, інформальна освіта; формальне, неформальне, інформальне навчання.*

***Освітні кваліфікації (Educational qualifications)***: Кваліфікації, що присуджуються в освітній системі на основі освітніх стандартів [36; 43].

Дивись також: *академічна кваліфікація; академічний ступінь; кваліфікація; професійна кваліфікація.*

***Освітні стандарти (Educational standards)***: Стандарти, що виробляються в освітній системі для забезпечення освіти певного рівня (підрівня, етапу, циклу) і присудження відповідних освітніх (академічних) кваліфікацій (ступенів) [15].

Дивись також: *академічна кваліфікація; Європейська рамка кваліфікацій для навчання впродовж життя; кваліфікація; компетентність / компетентності; національна рамка кваліфікацій; освітні кваліфікації; Рамка кваліфікацій*

*Європейського простору вищої освіти; результати навчання; рівні, цикли вищої освіти.*

***Освітній заклад (Educational institution):*** Організація, що надає навчальні та / чи пов'язані з цим послуги [9; 10; 23].

Дивись також: *заклад вищої освіти / вищий навчальний заклад.*

***Освітній компонент (Educational component):*** Самодостатня і формально структурована частина освітньої / навчальної програми (наприклад курс, модуль, навчальна дисципліна, семінар, виробнича практика тощо) [8].

Дивись також: *курс; модуль; освітня / навчальна програма.*

***Освітній рівень (Educational level):*** див. *Рівень освіти (Level of education).*

***Освітня програма (Educational programme):*** Узгоджена сукупність освітніх компонентів (навчальних дисциплін, модулів, практик тощо), яка визнана необхідною для присудження певної кваліфікації та описана результатами навчання в термінах компетентностей [1; 3–8; 11; 12; 14; 15; 18; 21; 23; 24].

Дивись також: *кваліфікація; компетентність / компетентності; курс; модуль; освіта; освітній компонент; навчання / навченість; результати навчання.*

**Оцінка (Grade / mark):** Будь-яка кількісна або якісна міра на основі визначених критеріїв, які використовуються для опису результатів оцінювання в окремій навчальній дисципліні (модулі) або в освітній / навчальній програмі в цілому [11; 23].

Дивись також: *оцінювання студентів*.

**Оцінювання студентів (Assessment of individual students):** Формалізований процес визначення рівня опанування студентом запланованих (очікуваних) результатів навчання, що є необхідним для вдосконалення навчального процесу, підвищення ефективності викладання, розвитку студентів [8; 11; 12; 15].

Дивись також: *оцінка; результати навчання*.

**Придатність до працевлаштування (Employability):** Наявність у випускників компетентностей (знань, умінь, інших особистісних характеристик), що необхідні для успішного працевлаштування [1–5; 14; 20; 24; 31; 44].

Дивись також: *дескриптори кваліфікацій; дескриптори циклів / рівнів; Дублінські дескриптори; компетентність / компетентності; освітні кваліфікації; професійні кваліфікації; Рамка кваліфікацій Європейського простору вищої освіти; якість вищої освіти*.

**Призначення кредитів (Credit assignment):** Процес формального визначення в кредитах ЄКТС навчального наван-

таження студента, необхідного для опанування певної освітньої / навчальної програми або її компонентів [8; 11; 15].

Дивись також: *Європейська кредитна трансферно-накопичувальна система; кредит ЄКТС; навантаження студента; навчальне навантаження; накопичення кредитів; присвоєння кредитів.*

***Присвоєння кредитів (Award of credits)***: Акт надання (зарахування) студентові певної кількості кредитів ЄКТС. Присвоєння кредиту ЄКТС підтверджує, що результати навчання студента оцінено, і що студент виконав вимоги до освітнього / навчального компонента чи кваліфікації [8; 12].

Дивись також: *Європейська кредитна трансферно-накопичувальна система; кредит ЄКТС; накопичення кредитів; призначення кредитів; результати навчання.*

***Присудження ступеня / кваліфікації (Award of degree / qualification)***: Акт надання студентові певного академічного ступення / кваліфікації за результатами успішного виконання відповідної освітньої / навчальної програми [1].

Дивись також: *академічна кваліфікація; академічний ступінь; кваліфікація; освітні кваліфікації.*

***Продовжена освіта (Continuing / recurrent education)***:  
*див. Освіта дорослих (Adult education).*

**Проект Тюнінг (TUNING Project):** Проект Європейської Комісії «Налаштування освітніх структур в Європі», що реалізується з 2000 р. європейськими університетами при взаємодії із сферою праці та спрямований на формування загальної методології порівнюваності і сумісності рівнів та змісту освітніх / навчальних програм у різних предметних областях вищої освіти. Проект охоплює переважну більшість країн, що підписали Болонську декларацію, включаючи Україну. Проект Тюнінг виходить з того, що академічні ступені (кваліфікації) у міжнародному плані можуть бути порівнянними і сумісними, якщо порівнюване те, що здатні (компетентні) виконати їх власники, та якщо порівнювані відповідні академічні і професійні профілі. При цьому не ставиться за мету розроблення уніфікованих загальноєвропейських освітніх / навчальних програм із детермінованим переліком навчальних дисциплін та із визначеним змістом. За проектом визначено загальні, ключові та специфічні, предметні компетентності для окремих освітніх галузей. У рамках проекту також розроблені дескриптори циклу / рівня для значної кількості предметних областей [1; 11; 24; 26; 37; 46].

Дивись також: *академічна кваліфікація; Європейська кредитна трансферно-накопичувальна система; компетентність / компетентності; кредит ЄКТС; освітні кваліфікації; результати навчання; рівні, цикли вищої освіти.*

***Професійне визнання (Professional recognition):***

Стосується права власника кваліфікації на практичну діяльність і відповідний професійний статус. У межах Європейського Союзу визнання в професійних цілях визначається як правовий акт, за яким компетентний орган у приймаючій країні визнає, що кваліфікація, отримана за рубежом, прийнятна для здійснення на її території законодавчо регульованої професійної діяльності [1; 6; 12; 15; 60].

Дивись також: *академічне визнання; кваліфікація; регульована професія.*

***Професійні кар'єрні кваліфікації (Professional career***

*qualifications):* Професійні кваліфікації, що присуджуються роботодавцями в сфері праці на основі професійних стандартів. Професійні кар'єрні кваліфікації слід відрізнити від професійних освітніх кваліфікацій, які надаються в освітній сфері [36; 43].

Дивись також: *Європейська рамка кваліфікацій для навчання впродовж життя; кваліфікація; освітні кваліфікації; професійні освітні кваліфікації; Рамка кваліфікацій Європейського простору вищої освіти.*

***Професійні кваліфікації (Professional qualifications):***

Кваліфікації, які надаються з урахуванням професійних стандартів, що діють у сфері праці, і відображають здатність особи виконувати завдання і обов'язки певного виду професійної діяльності.

За суб'єктом надання професійні кваліфікації поділяються на кар'єрні (надаються у сфері праці) та освітні (надаються у сфері освіти). Серед професійних кар'єрних кваліфікацій – кваліфікаційні розряди, ранги, класні чини, категорії, звання тощо [36; 43].

Дивись також: *академічна кваліфікація; Європейська рамка кваліфікацій для навчання впродовж життя; кваліфікація; компетентність / компетентності; освітні кваліфікації; професійні кар'єрні кваліфікації; професійні освітні кваліфікації; Рамка кваліфікацій Європейського простору вищої освіти.*

***Професійні освітні кваліфікації (Professional educational qualifications)***: Освітні кваліфікації, які орієнтовані на вихід випускника на ринок праці, здійснення професійної діяльності та надаються в освітній сфері з урахуванням професійних стандартів за результатами виконання професійних освітніх програм. Професійні освітні кваліфікації не слід плутати із академічними кваліфікаціями (ступенями), що орієнтовані на подальше навчання, або професійними кар'єрними кваліфікаціями, які надаються роботодавцями у сфері праці [35; 36; 43].

Дивись також: *академічна кваліфікація; Європейська рамка кваліфікацій для навчання впродовж життя; кваліфікація; освітні кваліфікації; професійні кваліфікації; професійні кар'єрні кваліфікації; професійні освітні програми; Рамка кваліфікацій Європейського простору вищої освіти.*

**Професійні освітні програми (*Professional educational programmes*):** Професійно, практично орієнтовані освітні / навчальні програми, що передбачають вихід випускника на ринок праці [13].

Дивись також: *освітні програми*.

**Професійні стандарти (*Professional standards*):** Мінімально необхідні вимоги до змісту та умов праці, кваліфікації працівників, їх компетентностей, що визначаються роботодавцями і слугують основою для присудження професійних кваліфікацій.

Професійні стандарти співвідносяться з рівнями національної рамки кваліфікацій і групуються за галузевими ознаками [36; 43; 70; 71].

Дивись також: *Європейська рамка кваліфікацій для навчання впродовж життя; кваліфікація; національна рамка кваліфікацій; освітні кваліфікації; освітні стандарти; професійні кваліфікації; Рамка кваліфікацій Європейського простору вищої освіти*.

**Профіль навчання (*Profile of study*):** Сукупність основних типових характеристик освітньої / навчальної програми, що відображають специфіку спрямування вищої освіти.

Серед таких характеристик – орієнтація освітніх / навчальних програм, що визначає їх тип (А – теоретичний, академічний, В – практичний, професійний). Орієнтаційні типи

характерні для всіх рівнів і циклів вищої освіти – бакалаврського, магістерського, докторського [3; 5; 6; 24; 43].

Дивись також: *бакалавр; доктор; кваліфікація; магістр; освітня / навчальна програма.*

***Профіль ступеня (Degree profile): див. Профіль навчання (Profile of study).***

***Рамка кваліфікацій Європейського простору вищої освіти (Framework for Qualifications of the European Higher Education Area, QF EHEA):*** Всеохопна рамка (шкала) кваліфікацій, яка розроблена для закладів вищої освіти / вищих навчальних закладів Європи, прийнята на Бергенській конференції (2005 р.), описує три послідовних цикли вищої освіти: перший, включаючи короткий, (бакалаврський), другий (магістерський) і третій (докторський). Для опису кваліфікаційних рівнів рамки використовуються Дублінські дескриптори, що складаються з п'яти видів компетентностей (результатів навчання): знання і розуміння; застосування знань і розуміння; формування суджень; комунікація; здатність для подальшого навчання, розвитку, а також кредитний вимір для першого і другого циклів [1; 11; 15; 27].

Дивись також: *дескриптори кваліфікацій; Європейська рамка кваліфікацій для навчання впродовж життя; кваліфікація; компетентність / компетентності; кредит ЄКТС; результати навчання; цикли вищої освіти.*

**Ранжування закладів вищої освіти (*Ranking Higher Education Institutions*):** Процес і механізм порівняння показників діяльності закладів вищої освіти / вищих навчальних закладів (та / або освітніх / навчальних програм) за певними критеріями та визначення відповідних рейтингів. Серед авторитетних світових рейтингів – «Таймс» (Times-QS), який визначає 200 найкращих університетів та еквівалентних їм закладів, і «Шанхайський» (Академічний рейтинг університетів світу – ARWU), ранжує 500 університетів та еквівалентних закладів світового класу [15; 23; 24].

Дивись також: *якість вищої освіти*.

**Регульована професія (*Regulated profession*):** Професія, діяльність у межах якої певним чином регулюється законом або адміністративними правилами [1; 12; 20].

Дивись також: *професійні кваліфікації; професійні стандарти*.

**Результати (*Outcomes*):** Очікувані чи досягнуті результати освітньої / навчальної програми, іншої інституційної діяльності, що підтверджуються певним переліком індикаторів. Реальні досягнуті результати відмінні від цілей, які являють собою очікувані (заплановані, бажані) результати [1; 15; 23].

Дивись також: *оцінювання студентів; результати навчання*.

**Результати навчання (*Learning outcomes*):** Сукупність компетентностей, що виражають знання, розуміння, уміння, цінності, інші особистісні якості, які набув студент після завершення освітньої / навчальної програми або її окремого компонента. Результати навчання в сукупності із критеріями їх оцінювання визначають мінімальні вимоги до присвоєння кредитів, у той час як виставлення оцінок ґрунтується на зіставленні реальних навчальних досягнень студента із мінімальними вимогами. Реальні результати навчання відрізняються від навчальних цілей (очікуваних результатів) тим, що стосуються навчальних досягнень студента, тоді як цілі навчання є намірами викладача (запланованими результатами). Термін «результати навчання» є одним з основних термінів Болонського процесу і важливий для розуміння та порівняння розмаїття академічних ступенів (кваліфікацій) в Європі, зміни освітньої парадигми з процесної на результатну. Останнє означає перехід від підходу в побудові освітніх / навчальних програм та викладанні, орієнтованого на викладача, до студентоцентрованого підходу [1; 3–5; 8; 11; 12; 14; 15; 20; 22; 24; 55].

Дивись також: *академічний ступінь; кваліфікація; компетентність / компетентності; проект Тюнінг; студентоцентрований підхід.*

**Рівень кредиту (*Credit level*):** Показник відносного рівня вимог до складності навчального компонента, глибини його вивчення та рівня самостійності студента. Може пов'язуватися

з роком навчання (наприклад, рівні 1 / 2 / 3 при трирічній освітній / навчальній програмі) і / або змістом курсу (наприклад базовий, середній, ускладнений) [11].

Дивись також: *Європейська кредитна трансферно-накопичувальна система; кредит ЄКТС.*

***Рівень освіти (Level of education)***: Місце освітньої / навчальної програми, відповідного академічного ступеня (кваліфікації) в системі освіти, зокрема вищої освіти. Рівень освіти, поряд з галуззю освіти, є основною класифікаційною змінною Міжнародної стандартної класифікації освіти. Кваліфікації також ідентифікуються з певними рівнями європейських і національних рамок кваліфікацій. Зазвичай існує національна ієрархія рівнів освіти, академічних ступенів, кваліфікацій (з цією метою в різних країнах прийнято національні системи класифікації освіти та рамки кваліфікацій). Кількість рівнів освіти, академічних ступенів, кваліфікацій може відрізнятися поміж країнами та системами вищої освіти [9; 23].

Дивись також: *дескриптори циклів / рівнів; Європейська рамка кваліфікацій для навчання впродовж життя; Міжнародна стандартна класифікація освіти; Рамка кваліфікацій Європейського простору вищої освіти; рівні, цикли вищої освіти.*

***Рівні вищої освіти (Levels of higher education)***: див. ***Міжнародна стандартна класифікація освіти, МСКО (International Standard Classification of Education, ISCED).***

**Розуміння (*Understanding*):** Теоретичний (концептуальний) рівень опанування знань, що дає змогу не лише фактично знати, що, де і коли відбувається, а й пояснити, чому і як здійснюється те чи інше явище [33; 34; 40].

Дивись також: *знання; навчання / навченість; освіта; уміння; цінності.*

**Сертифікація (*Certification*):** Процес, за яким уповноважений орган підтверджує досягнення встановлених стандартів якості та зазвичай надає відповідні права суб'єкту діяльності. Для вищої освіти надання відповідного сертифікату, диплома або звання формально означає, що результати навчання опановані студентом, оцінені та визнані компетентним органом згідно із визначеним стандартом [1; 15; 20].

Дивись також: *акредитація; Європейська асоціація забезпечення якості вищої освіти; Європейський реєстр забезпечення якості вищої освіти; освітні стандарти; результати навчання; якість вищої освіти.*

**Соціальний вимір вищої освіти (*Social dimension in higher education*):** Сукупність характеристик вищої освіти, яка включає рівний і справедливий доступ до якісної освіти, інформування і консультування студентів, їх матеріальну підтримку, забезпечення соціальної єдності, що дає змогу більшості молодих людей опанувати освіту вищого рівня та максимально розкрити свій особистий потенціал, а, отже, досягнути соціального

вирівнювання громадян. Соціальний вимір вищої освіти є одним з аспектів Болонського процесу [1–4; 6; 14; 24; 52; 63].

Дивись також: *мобільність; якість вищої освіти.*

**Спільний ступінь (Joint degree):** Академічний ступінь (кваліфікація), що присуджується спільно, принаймні, двома закладами вищої освіти / вищими навчальними закладами на основі освітньої / навчальної програми, що розроблена та / або надається спільно цими закладами-партнерами. Присудження спільних ступенів (кваліфікацій) сприяє академічній і професійній мобільності, створенню Європейського простору вищої освіти [1; 3–5; 18; 24; 54].

Дивись також: *академічний ступінь; академічна кваліфікація, мобільність; освітні кваліфікації; мобільність.*

**Стандарти (Standards):** Положення (норми), що визначають певний рівень вимог до змісту, якості та умов її оцінювання. Стосовно закладів вищої освіти / вищих навчальних закладів стандарти містять визначення того, що має бути досягнуто цими закладами для акредитації чи сертифікації їх або їхніх освітніх / навчальних програм. Щодо освітніх / навчальних програм, то стандарти включають опис результатів навчання, необхідних для присудження кваліфікації [1; 15; 20; 23].

Дивись також: *акредитація; освітні стандарти, компетентність / компетентності; професійні стандарти; результати навчання; якість вищої освіти.*

***Стратегія у вищій освіті (Strategy in higher education):***

Визначення довгострокових цілей розвитку вищої освіти та обставин, з урахуванням яких плануються, ресурсно забезпечуються і реалізуються відповідні заходи. У рамках Болонського процесу у 2007 р. прийнята стратегія «Європейський простір вищої освіти в глобальному оточенні», у якій поміж пріоритетів на майбутнє є цілісне функціонування цього простору [3; 5; 6; 14; 24].

Дивись також: *Болонський процес; Європейський простір вищої освіти.*

***Студент (Student):*** Особа, яка залучена до формальної освітньої / навчальної програми вищої освіти [8; 9; 10; 23].

Дивись також: *академічний / викладацький персонал, науково-педагогічні / педагогічні працівники; навантаження студента; студентоцентризований підхід.*

***Студентоцентризований підхід (Student-centred approach / Learner-centered approach):*** Передбачає розроблення освітніх / навчальних програм, які зосереджуються на результатах навчання, ураховують особливості пріоритетів особи, що навчається, ґрунтуються на реалістичності запланованого навчального навантаження, яке узгоджується із тривалістю освітньої / навчальної програми. При цьому студенту надаються більші можливості щодо вибору змісту, темпу, способу та місця навчання [1; 2; 8; 14; 24; 28].

Дивись також: *навчальне навантаження; результати навчання.*

**Ступінь (Degree):** Офіційна освітня кваліфікація, яка присуджується закладом вищої освіти / вищим навчальним закладом після успішного завершення відповідної освітньої / навчальної програми. Порівняно з академічним ступенем є більш широким поняттям, оскільки охоплює також професійні освітні кваліфікації [11; 23].

Дивись також: *академічна кваліфікація; академічний ступінь; освітні кваліфікації, професійні кваліфікації; рівень освіти; ступені першого, другого, третього циклів; цикли вищої освіти.*

**Ступінь другого циклу (Second cycle degree):** Освітня кваліфікація, що присуджується закладом вищої освіти / вищим навчальним закладом після успішного завершення другого циклу вищої освіти за болонською класифікацією з тривалістю навчання 1–2 роки та навчальним навантаженням 60–120 кредитів ЄКТС. Ступінь другого циклу, який зазвичай називають магістерським, надається на основі отриманого раніше ступеня першого циклу або (у випадку інтегрованого ступеня) на основі третього освітнього рівня за Міжнародною стандартною класифікацією освіти [1; 11].

Дивись також: *кредит ЄКТС; магістр; Міжнародна стандартна класифікація освіти; ступінь першого циклу; сту-*

*пінь третього циклу; рівень освіти; трициклова система вищої освіти; цикли вищої освіти.*

**Ступінь першого циклу (First cycle degree):** Освітня кваліфікація, що присуджується закладом вищої освіти / вищим навчальним закладом після успішного завершення першого циклу вищої освіти за болонською класифікацією з тривалістю навчання не менше трьох років та навчальним навантаженням 180–240 кредитів ЄКТС. Ступінь першого циклу, який зазвичай називають бакалаврським, надається на основі третього освітнього рівня за Міжнародною стандартною класифікацією освіти [1; 11].

Дивись також: *бакалавр; кредит ЄКТС; Міжнародна стандартна класифікація освіти; ступінь другого циклу; ступінь третього циклу; рівень освіти; трициклова система вищої освіти; цикли вищої освіти.*

**Ступінь третього циклу (Third cycle degree):** Освітня кваліфікація, що присуджується закладом вищої освіти / вищим навчальним закладом після успішного завершення третього циклу вищої освіти за болонською класифікацією з тривалістю навчання 3–4 роки і передбачає обов'язкове проведення науково-дослідницької роботи. Ступінь третього циклу, який зазвичай називають докторським, надається на основі отриманого раніше ступеня другого циклу або в певних випадках – першого циклу вищої освіти [9; 13].

Дивись також: *бакалавр; кредит ЄКТС; магістр; Міжнародна стандартна класифікація освіти; ступінь першого циклу; ступінь другого циклу; рівень освіти; трициклова система вищої освіти; цикли вищої освіти.*

***Транснаціональна вища освіта (Transnational higher education)***: Вища освіта, що надається громадянам певної країни освітніми закладами іншої держави [1; 4; 24; 59].

Дивись також: *акредитація; визнання; спільний ступінь.*

***Трансфер (Transfer)***: Процес зарахування кредитів, присвоєних в одному освітньому закладі і визнаних в іншому, як правило, з метою отримання (присудження) кваліфікації [1; 8].

Дивись також: *Європейська кредитна трансферно-накопичувальна система; кредит ЄКТС; визнання кредитів.*

***Тривалість навчальної програми (Duration of study programme)***: див. ***Тривалість освітньої програми (Duration of educational programme)***.

***Тривалість освітньої програми (Duration of educational programme)***: Стандартна кількість років, упродовж яких студент може виконати освітню програму [9; 23].

Дивись також: *освітня / навчальна програма.*

**Трициклова система вищої освіти (*Three-cycle system of higher education*):** Запроваджена в рамках Болонського процесу система вищої освіти, що складається з трьох циклів: перший і другий цикли відповідають першому і другому етапам (підрівням) 5-го освітнього рівня за Міжнародною стандартною класифікацією освіти, а третій – 6-му (найвищому) освітньому рівню за цією класифікацією. Перший, другий і третій цикли зазвичай називають бакалаврським, магістерським, докторським. Кожен з цих циклів забезпечує доступ до професійної кар'єри та подальшого навчання. Характер кваліфікацій, що надаються на кожному з циклів, описується Дублінськими дескрипторами в межах Рамки кваліфікацій Європейського простору вищої освіти. Документами Болонського процесу допускається також існування короткого циклу в межах першого циклу, або пов'язаного з останнім [3–6; 14; 24].

Дивись також: *бакалавр; доктор; Дублінські дескриптори; магістр; Рамка кваліфікацій Європейського простору вищої освіти; ступінь першого циклу; ступінь другого циклу; ступінь третього циклу.*

**Уміння (*Skills*):** Здатність до застосування знань і розуміння для виконання завдань та розв'язання проблем. Уміння бувають когнітивними (інтелектуально-творчими) на підставі логічного, інтуїтивного, творчого мислення або практичними на основі спритності, майстерності з використанням методів,

матеріалів, інструкцій та інструментів [17].

Дивись також: *знання; навчання / навченість; комунікація; освіта; розуміння; цінності.*

**Університет (University):** Основний тип закладу вищої освіти / вищого навчального закладу, що найбільш повно виражає й реалізує місію, візію, цілі, завдання і функції вищої освіти. Як провідні інтелектуальні осередки суспільства, університети на засадах автономії, академічної свободи здійснюють освітню, дослідницьку, інноваційну діяльність, є головними чинниками суспільного прогресу. Зазвичай університети здійснюють підготовку фахівців на всіх рівнях (підрівнях, етапах, циклах) та за широким спектром галузей освіти і навчання на основі накопичення потужного дослідницько-інноваційного кадрового, інформаційного, матеріально-технічного потенціалу. Для визначення університетів світового класу проводяться їх різноманітні ранжування [3; 4; 6; 7; 18; 21; 24].

Дивись також: *вища освіта; Європейська асоціація закладів вищої освіти; Європейська асоціація університетів; Європейський дослідницький простір; Європейський простір вищої освіти; ранжування закладів вищої освіти / вищих навчальних закладів; якість вищої освіти.*

**Формальна освіта (Formal education):** Освіта, що призводить до присудження кваліфікації (кваліфікацій) у межах

певного освітнього рівня (етапу, циклу) і здійснюється в закладах освіти. За даними Організації економічного співробітництва і розвитку формальна освіта зазвичай актуальна для осіб віком до 40 років, для старшого віку її роль у навчанні впродовж життя значно знижується [1; 8; 9; 13; 20; 23].

Дивись також: *навчання / навченість; навчання впродовж життя; неформальна, інформальна освіта; формальне, неформальне, інформальне навчання; освіта.*

***Формальне навчання (Formal learning): див. Формальна освіта (Formal education).***

***Цикли вищої освіти (Cycles of higher education):*** Складові в ієрархічній структурній класифікації вищої освіти, запропонованій у рамках Болонського процесу. В Європейському просторі вищої освіти виділяють такі цикли: короткий у межах першого циклу, перший (зазвичай називають бакалаврським), другий (магістерський) і третій (докторський) цикли вищої освіти. У деяких країнах виділяють також постдокторський цикл, пов'язаний з вищими докторськими кваліфікаціями (вищий, габілітований доктор, доктор наук) [1; 8; 11; 44].

Дивись також: *Болонський процес; Європейський простір вищої освіти; Рамка кваліфікацій Європейського простору вищої освіти; трициклова система вищої освіти.*

**Цінності (Values):** Об'єктивно-суб'єктивна інформація, що виражає значення об'єктів для суб'єктів, суб'єктивні пріоритети в царині об'єктів. Цінності як ставлення суб'єктів до об'єктів формуються в освіті, навчанні.

Дивись також: *знання; комунікація; навчання / навченість; освіта; розуміння; уміння.*

**Якість вищої освіти (Quality in Higher Education):** Характеристика вищої освіти, що відображає відповідність результатів навчання, освітніх процесів та інституційних умов актуальним цілям розвитку особи і суспільства. Якість вищої освіти є ключовим поняттям Болонського процесу. З метою її забезпечення розроблено Рамку кваліфікацій Європейського простору вищої освіти (2005 р.), Європейські стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості вищої освіти (2005 р.), утворено Європейську асоціацію забезпечення якості вищої освіти (2004 р.) та Європейський реєстр забезпечення якості вищої освіти (2008 р.) [3–7; 14; 18; 21; 24].

Дивись також: *Європейська асоціація забезпечення якості вищої освіти; Європейський реєстр забезпечення якості вищої освіти; Європейські стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості вищої освіти; Рамка кваліфікацій Європейського простору вищої освіти.*

**ПЕРЕЛІК УКРАЇНСЬКИХ ТЕРМІНІВ**

- Автономія закладу (Institutional autonomy)
- Академічна довідка (Transcript)
- Академічна кваліфікація (Academic qualification)
- Академічна свобода (Academic freedom)
- Академічне визнання (Academic recognition)
- Академічний (Academic)
- Академічний персонал (Academic staff)
- Академічний ступінь (Academic degree)
- Акредитація (Accreditation)
- Аудиторні години (Class hours)
- Бакалавр (Bachelor)
- Болонська декларація (Bologna Declaration)
- Болонський процес (Bologna process)
- Взаємне визнання (Mutual recognition)
- Визнання кредитів (Recognition of credits)
- Викладацький персонал (Teaching staff)
- Випуск (Graduation)
- Випускник (Graduate)
- Вища освіта (Higher / tertiary education)
- Вищий навчальний заклад (Higher education institution)
- Галузь навчання (Field of study)

Галузь освіти (Field of education)

Група Є4 (E4 Group)

Дескриптори кваліфікацій (Descriptors of qualifications)

Дескриптори циклів / рівнів (Cycle / level descriptors)

Додаток до диплома (Diploma supplement)

Доктор (Doctor)

Докторська школа (Doctoral school)

Дублінські дескриптори (Dublin descriptors)

Європейська асоціація забезпечення якості вищої освіти (European Association for Quality Assurance in Higher Education, ENQA)

Європейська асоціація закладів вищої освіти (European Association of Institutions in Higher Education, EURASHE)

Європейська асоціація університетів, ЕАУ (European University Association, EUA)

Європейська кредитна трансферно-накопичувальна система, ЄКТС (European Credit Transfer and Accumulation System, ECTS)

Європейська мережа національних інформаційних центрів з академічного визнання і мобільності (European Network of National Information Centres on academic recognition and mobility, ENIC Network)

Європейська рамка кваліфікацій для навчання впродовж життя (European Qualifications Framework for Lifelong Learning, EQF LLL)

Європейський дослідницький простір, ЄДП (European Research Area, ERA)

Європейський простір вищої освіти, ЄПВО (European Higher Education Area, EHEA)

Європейський реєстр забезпечення якості вищої освіти (European Quality Assurance Register for Higher Education, EQAR)

Європейський союз студентів, ЄСС (European Students' Union, ESU)

Європейські стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості вищої освіти (European Standards and Guidelines for Quality Assurance in Higher Education)

Забезпечення якості (Quality assurance)

Заклад вищої освіти (Higher education institution)

Заклад освіти (Education institution)

Знання (Knowledge)

Іноземні студенти (Foreign students)

Інформальна освіта (Informal education)

Інформальне навчання (Informal learning)

Кваліфікація (Qualification)

Коефіцієнт випуску (Graduation rate)

Коефіцієнт вступу (Entry rate)

Компетентнісний підхід (Competence-based approach)

Компетентність / компетентності (Competence, competency / competences, competencies)

Компетенція / компетенції (Competence, competency / competences, competencies)

Комунікація (Communication)

Контактні години (Contact hours)

Контроль якості (Quality control)

Кредит ЄКТС (Credit ECTS)

Критерії оцінювання (Assessment criteria)

Курс (Course)

Лісабонська конвенція з визнання (Lisbon Recognition Convention)

Лісабонська стратегія (Lisbon Strategy)

Ліцензування (Licensing)

Магістр (Master)

Мережа національних інформаційних центрів академічного визнання (National Academic Recognition Information Centre Network, NARIC network)

Міжнародна стандартна класифікація освіти, МСКО (International Standard Classification of Education, ISCED)

Міжнародна стандартна класифікація професій, МСКП  
(International Standard Classification of Occupations, ISCO)

Міжнародні студенти (International students)

Мобільність (Mobility)

Модуль (Module)

Модуляризація (Modularisation)

Навантаження студента (Student workload)

Навчальна програма (Study programme)

Навчальне навантаження (Study load)

Навчальний заклад (Educational institution)

Навчання / навченість (Learning)

Навчання впродовж життя (Lifelong learning, LLL)

Навченість навчатися (Learning to learn)

Накопичення кредитів (Credit accumulation)

Науково-педагогічні / педагогічні працівники (Academic staff)

Національна рамка кваліфікацій, НПК (National Qualifications  
Framefork, NQF)

Неформальна освіта (Non-formal education)

Неформальне навчання (Non-formal learning)

Освіта (Education)

Освіта дорослих (Adult / continuing / recurrent education)

Освітні кваліфікації (Educational qualifications)

Освітні стандарти (Educational standards)

- Освітній заклад (Educational institution)
- Освітній компонент (Educational component)
- Освітній рівень (Educational level)
- Освітня програма (Educational programme)
- Оцінка (Grade / mark)
- Оцінювання студентів (Assessment of individual students)
- Придатність до працевлаштування (Employability)
- Призначення кредитів (Credit assignment)
- Присвоєння кредитів (Award of credits)
- Присудження ступеня / кваліфікації (Award of degree / qualification)
- Продовжена освіта (Continuing / recurrent education)
- Проект Тюнінг (TUNING Project)
- Професійне визнання (Professional recognition)
- Професійні кар'єрні кваліфікації (Professional career qualifications)
- Професійні кваліфікації (Professional qualifications)
- Професійні освітні кваліфікації (Professional educational qualifications)
- Професійні освітні програми (Professional educational programmes)
- Професійні стандарти (Professional standards)
- Профіль навчання (Profile of study)

Профіль ступеня (Degree profile)

Рамка кваліфікацій Європейського простору вищої освіти  
(Framework for Qualifications of the European Higher Education Area)

Ранжування закладів вищої освіти (Ranking Higher  
Education Institutions)

Регульована професія (Regulated profession)

Результати (Outcomes)

Результати навчання (Learning outcomes)

Рівень кредиту (Credit level)

Рівень освіти (Level of education)

Рівні вищої освіти (Levels of higher education)

Розуміння (Understanding)

Сертифікація (Certification)

Соціальний вимір вищої освіти (Social dimension in higher  
education)

Спільний ступінь (Joint degree)

Стандарти (Standards)

Стратегія у вищій освіті (Strategy in higher education)

Студент (Student)

Студентоцентризований підхід (Student-centred approach /  
Learner-centered approach)

Ступінь (Degree)

Ступінь другого циклу (Second cycle degree)

Ступінь першого циклу (First cycle degree)

Ступінь третього циклу (Third cycle degree)

Транснаціональна вища освіта (Transnational higher education)

Трансфер (Transfer)

Тривалість навчальної програми (Duration of study programme)

Тривалість освітньої програми (Duration of educational programme)

Трициклова система вищої освіти (Three-cycle system of higher education)

Уміння (Skills)

Університет (University)

Формальна освіта (Formal education)

Формальне навчання (Formal learning)

Цикли вищої освіти (Cycles of higher education)

Цінності (Values)

Якість вищої освіти (Quality in Higher Education)

**ПЕРЕЛІК АНГЛІЙСЬКИХ ТЕРМІНІВ**

Academic (Академічний)

Academic degree (Академічний ступінь)

Academic freedom (Академічна свобода)

Academic qualification (Академічна кваліфікація)

Academic recognition (Академічне визнання)

Academic staff (Академічний персонал / науково-педагогічні / педагогічні працівники)

Accreditation (Акредитація)

Adult / continuing / recurrent education (Освіта дорослих)

Assessment criteria (Критерії оцінювання)

Assessment of individual students (Оцінювання студентів)

Award of credits (Присвоєння кредитів)

Award of degree / qualification (Присудження ступеня / кваліфікації)

Bachelor (Бакалавр)

Bologna Declaration (Болонська декларація)

Bologna process (Болонський процес)

Certification (Сертифікація)

Class hours (Аудиторні години)

Communication (Комунікація)

Competence, competency / competences, competencies (Компетентність / компетентності)

Competence, competency / competences, competencies (Компетенція / компетенції)

Competence-based approach (Компетентнісний підхід)

Contact hours (Контактні години)

Continuing / recurrent education (Продовжена освіта, освіта дорослих)

Course (Курс)

Credit accumulation (Накопичення кредитів)

Credit assignment (Призначення кредитів)

Credit ECTS (Кредит ЄКТС)

Credit level (Рівень кредиту)

Cycle / level descriptors (Дескриптори циклів / рівнів)

Cycles of higher education (Цикли вищої освіти)

Degree (Ступінь)

Degree profile (Профіль ступеня)

Descriptors of qualifications (Дескриптори кваліфікацій)

Diploma supplement (Додаток до диплома)

Doctor (Доктор)

Doctoral school (Докторська школа)

Dublin descriptors (Дублінські дескриптори)

Duration of educational programme (Тривалість освітньої програми)

Duration of study programme (Тривалість навчальної програми)

E4 Group (Група Є4)

Education (Освіта)

Education institution (Заклад освіти)

Educational component (Освітній компонент)

Educational institution (Освітній / навчальний заклад)

Educational level (Освітній рівень)

Educational programme (Освітня програма)

Educational qualifications (Освітні кваліфікації)

Educational standards (Освітні стандарти)

Employability (Придатність до працевлаштування)

Entry rate (Коефіцієнт вступу)

European Association for Quality Assurance in Higher Education, ENQA (Європейська асоціація забезпечення якості вищої освіти)

European Association of Institutions in Higher Education, EURASHE (Європейська асоціація закладів вищої освіти)

European Credit Transfer and Accumulation System, ECTS (Європейська кредитна трансферно-накопичувальна система, ЄКТС)

European Higher Education Area, EHEA (Європейський простір вищої освіти, ЄПВО)

European Network of National Information Centres on academic recognition and mobility, ENIC Network (Європейська мережа національних інформаційних центрів з академічного визнання і мобільності)

European Qualifications Framework for Lifelong Learning, EQF LLL (Європейська рамка кваліфікацій для навчання впродовж життя)

European Quality Assurance Register for Higher Education, EQAR (Європейський реєстр забезпечення якості вищої освіти)

European Research Area, ERA (Європейський дослідницький простір, ЄДП)

European Standards and Guidelines for Quality Assurance in Higher Education (Європейські стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості вищої освіти)

European Students' Union, ESU (Європейський союз студентів, ЄСС)

European University Association, EUA (Європейська асоціація університетів, ЄАУ)

Field of education (Галузь освіти)

Field of study (Галузь навчання)

- First cycle degree (Ступінь першого циклу)
- Foreign students (Іноземні студенти)
- Formal education (Формальна освіта).
- Formal learning (Формальне навчання).
- Framework for Qualifications of the European Higher Education Area (Рамка кваліфікацій Європейського простору вищої освіти)
- Grade / mark (Оцінка)
- Graduate (Випускник)
- Graduation (Випуск)
- Graduation rate (Коефіцієнт випуску)
- Higher / tertiary education (Вища освіта)
- Higher education institution (Заклад вищої освіти / вищий навчальний заклад)
- Informal education (Інформальна освіта)
- Informal learning (Інформальне навчання)
- Institutional autonomy (Автономія закладу)
- International Standard Classification of Education, ISCED (Міжнародна стандартна класифікація освіти, МСКО)
- International Standard Classification of Occupations, ISCO (Міжнародна стандартна класифікація професій, МСКП)
- International students (Міжнародні студенти)
- Joint degree (Спільний ступінь)

Knowledge (Знання)

Learning (Навчання / навченість)

Learning outcomes (Результати навчання)

Learning to learn (Навченість навчатися)

Level of education (Рівень освіти)

Levels of higher education (Рівні вищої освіти)

Licensing (Ліцензування)

Lifelong learning, LLL (Навчання впродовж життя)

Lisbon Recognition Convention (Лісабонська конвенція з визнання)

Lisbon Strategy (Лісабонська стратегія)

Master (Магістр)

Mobility (Мобільність)

Modularisation (Модуляризація)

Module (Модуль)

Mutual recognition (Взаємне визнання)

National Academic Recognition Information Centre Network, NARIC network (Мережа національних інформаційних центрів академічного визнання)

National Qualifications Framework, NQF (Національна рамка кваліфікацій, НРК)

Non-formal education (Неформальна освіта)

Non-formal learning (Неформальне навчання)

Outcomes (Результати)

Professional career qualifications (Професійні кар'єрні кваліфікації)

Professional educational programmes (Професійні освітні програми)

Professional educational qualifications (Професійні освітні кваліфікації)

Professional qualifications (Професійні кваліфікації)

Professional recognition (Професійне визнання)

Professional standards (Професійні стандарти)

Profile of study (Профіль навчання)

Qualification (Кваліфікація)

Quality assurance (Забезпечення якості)

Quality control (Контроль якості)

Quality in Higher Education (Якість вищої освіти)

Ranking Higher Education Institutions (Ранжування закладів вищої освіти)

Recognition of credits (Визнання кредитів)

Regulated profession (Регульована професія)

Second cycle degree (Ступінь другого циклу)

Skills (Уміння)

Social dimension in higher education (Соціальний вимір вищої освіти)

Standards (Стандарти)

Strategy in higher education (Стратегія у вищій освіті)

Student (Студент)

Student workload (Навантаження студента)

Student-centred approach / Learner-centered approach  
(Студентоцентризований підхід)

Study load (Навчальне навантаження)

Study programme (Навчальна програма)

Teaching staff (Викладацький персонал)

Third cycle degree (Ступінь третього циклу)

Three-cycle system of higher education (Трициклова система  
вищої освіти)

Transcript (Академічна довідка)

Transfer (Трансфер)

Transnational higher education (Транснаціональна вища освіта)

TUNING Project (Проект Тюнінг)

Understanding (Розуміння)

University (Університет)

Values (Цінності)

## ІНФОРМАЦІЙНІ ДЖЕРЕЛА

### *А. Список основних джерел*

1. A Framework for Qualifications of the European Higher Education Area. Bologna Working Group on Qualifications Frameworks. – Ministry of Science, Technology and Innovation. – February 2005 [Electronic resource]. – URL: [www.bologna-bergen2005.no/Docs/00-Main\\_doc/050218\\_QF\\_EHEA.pdf](http://www.bologna-bergen2005.no/Docs/00-Main_doc/050218_QF_EHEA.pdf)
2. Budapest-Vienna Declaration on the European Higher Education Area. 12 March 2010 [Electronic resource]. – URL: [www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/2010\\_conference/documents/Budapest-Vienna\\_Declaration.pdf](http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/2010_conference/documents/Budapest-Vienna_Declaration.pdf)
3. Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education «The Bologna Process 2020 – The European Higher Education Area in the New Decade». Leuven and Louvain-la-Neuve, 28-29 April 2009 [Electronic resource]. – URL: [www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/conference/documents/Leuven\\_Louvain-la-Neuve\\_Communique\\_April\\_2009.pdf](http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/conference/documents/Leuven_Louvain-la-Neuve_Communique_April_2009.pdf)
4. Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education «The European Higher Education Area – Achieving the Goals». Bergen, 19-20 May 2005 [Electronic resource]. – URL: [www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bo](http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bo)

- logna/documents/MDC/050520\_Bergen\_Communique1.pdf
5. Communiqué of the Conference of Ministers responsible for Higher Education «Realising the European Higher Education Area». Berlin, 19 September 2003 [Electronic resource]. – URL: [www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/documents/MDC/Berlin\\_Communique1.pdf](http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/documents/MDC/Berlin_Communique1.pdf)
  6. Communiqué of the meeting of European Ministers in charge of Higher Education «Towards the European Higher Education Area». Prague, 19 May 2001 [Electronic resource]. – URL: [www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/documents/MDC/PRAGUE\\_COMMUNIQUE.pdf](http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/documents/MDC/PRAGUE_COMMUNIQUE.pdf)
  7. Convention on the Recognition of Qualifications concerning Higher Education in the European Region. – Lisbon, 11 June 1997 [Electronic resource]. – URL: [conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/html/165.htm](http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/html/165.htm)
  8. ECTS Users' Guide. – European Communities, 6 February 2009 [Electronic resource]. – URL: [ec.europa.eu/education/lifelong-learning-policy/doc/ects/guide\\_en.pdf](http://ec.europa.eu/education/lifelong-learning-policy/doc/ects/guide_en.pdf)
  9. Education at a Glance 2010: OECD Indicators. Glossary. – OECD, 2010 [Electronic resource]. – URL: [www.oecd.org/dataoecd/44/7/43642148.pdf](http://www.oecd.org/dataoecd/44/7/43642148.pdf)
  10. Global Education Digest 2010: Comparing Education Statistics across the World. – UNESCO Institute for Statistics [Electronic resource]. – URL: [www.uis.unesco.org/template/](http://www.uis.unesco.org/template/)

pdf/ged/2010/GED\_2010\_EN.pdf

11. Glossary of Terms Used in the Tuning Project. Revised Version. – November 2006 [Electronic resource]. – URL: [tuning.unideusto.org/tuningeu/images/stories/archivos/GLOSSARY\\_OF\\_TERMS\\_revised\\_version\\_November\\_2006.pdf](http://tuning.unideusto.org/tuningeu/images/stories/archivos/GLOSSARY_OF_TERMS_revised_version_November_2006.pdf)
12. Guidance documents to those producing diploma supplements. V. Glossary [Electronic resource]. – URL: [ec.europa.eu/education/lifelong-learning-policy/doc/ds/ds\\_en.pdf](http://ec.europa.eu/education/lifelong-learning-policy/doc/ds/ds_en.pdf)
13. International Standard Classification of Education. ISCED 1997 / UNESCO [Electronic resource]. – URL: [www.uis.unesco.org/en/pub/pub](http://www.uis.unesco.org/en/pub/pub)
14. London Communiqué «Towards the European Higher Education Area: responding to challenges in a globalised world». London, 18 May 2007 [Electronic resource]. – URL: [www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/documents/MDC/London\\_Communique18May2007.pdf](http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/documents/MDC/London_Communique18May2007.pdf)
15. Quality Assurance and Accreditation: A Glossary of Basic Terms and Definitions. Compiled by Lazăr Vlăsceanu, Laura Grünberg and Dan Pârlea. – UNESCO, 2007 [Electronic resource]. – URL: [www.cepes.ro/publications/pdf/Glossary\\_2nd.pdf](http://www.cepes.ro/publications/pdf/Glossary_2nd.pdf)
16. Recommendation of the European Parliament and of the Council of 18 December 2006 on key competences for life-long learning [Text] // Official Journal of the European Union, 30.12.2006. – L 394/10-18.

17. Recommendation of the European Parliament and of the Council of 23 April 2008 on the establishment of the European Qualifications Framework for lifelong learning (Text with EEA relevance) [Text] // Official Journal of the European Union, 6.5.2008. – C 111/1-7.
18. Sorbonne Joint Declaration. Joint declaration on harmonisation of the architecture of the European higher education system. Paris, the Sorbonne, 25 May 1998 [Electronic resource]. – URL: [www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/documents/MDC/SORBONNE\\_DECLARATION1.pdf](http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/documents/MDC/SORBONNE_DECLARATION1.pdf)
19. Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area. – European Association for Quality Assurance in Higher Education, 2005 [Electronic resource]. – URL: [www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/documents/Standards-and-Guidelines-for-QA.pdf](http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/documents/Standards-and-Guidelines-for-QA.pdf)
20. Terminology of European education and training policy. A selection of 100 key terms. – European Centre for the Development of Vocational Training, 2008 [Electronic resource]. – URL: [www.cedefop.europa.eu/EN/Files/4064\\_en.pdf](http://www.cedefop.europa.eu/EN/Files/4064_en.pdf)
21. The Bologna Declaration of 19 June 1999. Joint declaration of the European Ministers of Education [Electronic resource]. – URL: [www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/documents/MDC/BOLOGNA\\_DECLARATION1.pdf](http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/documents/MDC/BOLOGNA_DECLARATION1.pdf)
22. The European Qualifications Framework for Lifelong Learn-

- ing (EQF). – European Communities, 2008 [Electronic resource]. – URL: [www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/news/EQF\\_EN.pdf](http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/news/EQF_EN.pdf)
23. UNESCO Institute for Statistics Online Education Glossary [Electronic resource]. – URL: [www.uis.unesco.org/glossary/](http://www.uis.unesco.org/glossary/)
24. Болонский процесс: Глоссарий (на основе опыта мониторингового исследования) [Текст] / авт.-сост.: В. И. Байденко, О. Л. Ворожейкина, Е. Н. Карачарова, Н. А. Селезнева и др.; под науч. ред. д-ра пед. наук, проф. В. И. Байденко и д-ра техн. наук, проф. Н. А. Селезневой. – М. : Исслед. центр проблем качества подготовки специалистов, 2009. – 148 с.

### **Б. Список додаткових джерел**

25. Англійсько-французько-німецько-український словник термінології Європейського Союзу [Текст]. – К. : К.І.С., 2007. – 226 с.
26. Вступне слово до Проекту ТЬЮНІНГ – гармонізація освітніх структур в Європі. Внесок університетів у Болонський процес [Електронний ресурс]. – URL: [tuning.unideusto.org/tuningeu/images/stories/template/General\\_Brochure\\_Ukrainian\\_version.pdf](http://tuning.unideusto.org/tuningeu/images/stories/template/General_Brochure_Ukrainian_version.pdf)
27. Голубенко О. Л. Європейські метаструктури кваліфікацій

- для сфери освіти [Текст] / О. Л. Голубенко, Т. Ю. Морозова // Вища шк. – 2007. – № 2. – С. 37–45.
28. Голубенко О. Л. Результати навчання як об'єкт стандартизації [Текст] / О. Л. Голубенко, Т. Ю. Морозова // Вища освіта в Україні. – 2008. – № 1. – С. 24–30.
29. Голубенко О. Л. Національна рамка кваліфікацій у контексті європейських перетворень освітнього простору [Текст] / О. Л. Голубенко, Т. Ю. Морозова // Вища шк. – 2009. – № 3. – С. 44–56.
30. Голубенко О. Л. Національна структура кваліфікацій вищої освіти: проблеми переформатування [Текст] / О. Голубенко, Т. Морозова // Вища шк. – 2009. – № 11. – С. 50–60.
31. Глосарій (термінологія) Болонського процесу [Електронний ресурс]. – URL: [www.mon.gov.ua/main.php?query=education/higher/bolon/8](http://www.mon.gov.ua/main.php?query=education/higher/bolon/8)
32. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи [Текст] / під заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : К.І.С., 2004. – 112 с.
33. Луговий В. І. Застосування системного підходу до визначення компетентностей як основи кваліфікацій [Текст] / В. І. Луговий, О. М. Слюсаренко // Вища освіта України: теорет. та наук.-практ. часоп. – К.: Запоріжжя : Класич. приват. ун-т. – 2010. – № 1. – С. 151–159.

34. Луговий В. І. Компетентності та компетенції: поняттєво-термінологічний дискурс [Текст] / В. І. Луговий // Вища освіта України. Додаток 1. – 2009. – № 3. – С. 8–14.
35. Луговий В. І. Рамка кваліфікацій та система гарантування якості національної вищої освіти: труднощі реалізації [Текст] / В. І. Луговий, О. М. Слюсаренко, Ж. В. Таланова // Вища освіта України. Додаток 4. – 2010. – С. 257–265.
36. Луговий В. І. Національна рамка кваліфікацій: розуміння і реалізація [Текст] / В. І. Луговий, Ж. В. Таланова // Проф.-техн. освіта. – 2010. – № 1. – С. 5–9.
37. Настройка образовательных структур в Европе. Вклад университетов в Болонский процесс [Электронный ресурс]. – URL: [tuning.unideusto.org/tuningeu/images/stories/template/General\\_brochure\\_Russian\\_version.pdf](http://tuning.unideusto.org/tuningeu/images/stories/template/General_brochure_Russian_version.pdf)
38. Рашкевич Ю. Актуальні завдання впровадження ідей Болонського процесу в Україні [Електронний ресурс] / Ю. Рашкевич. – URL: [www.bolong-center.com](http://www.bolong-center.com)
39. Рашкевич Ю. Національна інтерпретація Болонського процесу: стереотипи чи відсутність розуміння [Текст] / Ю. Рашкевич // Кампус. – 2009. – № 7 (7). – С. 7–9.
40. Слюсаренко О. Структура та компонентний склад, показники і критерії оцінювання професійної компетентності державного службовця як основи його кар'єрного розвитку [Текст] / О. Слюсаренко // Вісн. НАДУ. – 2006. – № 2. – С. 123–132.

41. Суліма Є. Невідкладні завдання системи вищої освіти на новому етапі Болонського процесу [Текст] / Є. Суліма // Вища шк. – 2010. – № 1. – С. 5–13.
42. Сухарніков Ю. Диверсифікація вищої освіти в контексті розробки Національної рамки кваліфікацій України [Текст] / Ю. Сухарніков // Вища шк. – 2009. – № 3. – С. 26–43.
43. Таланова Ж. В. Освітні та професійні кваліфікації в національній кваліфікаційній системі на найвищому рівні освіти [Текст] / Ж. В. Таланова // Безперервна професійна освіта в контексті європейської інтеграції: теорія, досвід, прогноз : зб. наук. ст. методолог. семінару, Київ, 17 берез. 2010 р. : у 2 ч. / [за ред. В. І. Лугового, Н. Г. Ничкало]. К. : Пед. думка, 2010. – Ч. 1. – 206 с. – С. 173–181.
44. Таланова Ж. В. Про співвідношення кваліфікацій доктора філософії, профільного доктора та вищого доктора: аналіз світової практики [Текст] / Ж. В. Таланова // Вища освіта України : теорет. та наук.-практ. часоп. – К.; Запоріжжя : Класич. приват. ун-т. – 2010. – № 1. – С. 239–248.
45. 10 key recommendations to improve the European Research Area (ERA) [Electronic resource] // European Research Area Board. – Brussels, 8 June 2010. – URL: [ec.europa.eu/research/erab/pdf/10-recommended-actions-final-online\\_en.pdf](http://ec.europa.eu/research/erab/pdf/10-recommended-actions-final-online_en.pdf)
46. An Introduction to Tuning Educational Structures in Europe Universities' contribution to the Bologna Process [Electronic

- resource]. – URL: [tuning.unideusto.org/tuningeu/images/stories/template/General\\_Brochure\\_final\\_version.pdf](http://tuning.unideusto.org/tuningeu/images/stories/template/General_Brochure_final_version.pdf)
47. Bologna Seminar «3rd cycle degrees: competences and researcher career». Helsinki, 30 September – 1 October 2008. Outcomes of the seminar and future steps perceived [Electronic resource]. – URL: [www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Tapahtumakalenteri/2008/09/Liitteet/Wagenaar.pdf](http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Tapahtumakalenteri/2008/09/Liitteet/Wagenaar.pdf)
48. Bologna Seminar «Aligning National against European Qualification Frameworks: The Principles of Self-Certification». Tbilisi, 27-28 November 2008. Conclusions and Recommendations [Electronic resource]. – URL: [www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/BolognaSeminars/documents/Tbilisi/Tbilisi10\\_Conclusions\\_and\\_Recommendations.ppt](http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/BolognaSeminars/documents/Tbilisi/Tbilisi10_Conclusions_and_Recommendations.ppt).
49. Bologna Seminar «Doctoral Programmes for the European Knowledge Society». Salzburg, 3-5 February 2005. Conclusions and Recommendations [Electronic resource]. – URL: [www.bologna-bergen2005.no/EN/Bol\\_sem/Seminars/050203-05Salzburg/050203-05\\_Conclusions.pdf](http://www.bologna-bergen2005.no/EN/Bol_sem/Seminars/050203-05Salzburg/050203-05_Conclusions.pdf)
50. Bologna Seminar «Doctoral Studies in the European Higher Education Area». Warsaw, 17-18 June 2010 [Electronic resource]. – URL: [phd.erasmus.org.pl/presentations](http://phd.erasmus.org.pl/presentations)
51. Bologna Seminar «Employability: the Employers' Perspective and its Implications». Luxembourg, 6-7 November 2008. Plenary 1. Francois Biltgen [Electronic resource]. – URL: [www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/BolognaSeminars/documents/Luxembourg/081106-081107/Plenary1/FrancoisBiltgen.pdf](http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/BolognaSeminars/documents/Luxembourg/081106-081107/Plenary1/FrancoisBiltgen.pdf)

- vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/BolognaSeminars/documents/Luxembourg/Plenary1\_MinisterBiltgen.pdf
52. Bologna Seminar «Equality in a Knowledge-based Society – How to Widen Opportunities?» (Best Practices in National Action Plans). Budapest, 10-11 November 2008. General Report [Electronic resource]. – URL: [www.ehea.info/Uploads/Seminars/General\\_report.pdf](http://www.ehea.info/Uploads/Seminars/General_report.pdf)
  53. Bologna Seminar «Fostering student mobility: next Steps? Involving the stakeholders for an improved mobility inside the EHEA». Brussels, 29-30 May 2008. Conclusions and Recommendations [Electronic resource]. – URL: [www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/BolognaSeminars/documents/Brussels/Mobility\\_Seminar\\_Brussels\\_conclusions\\_recommendations.pdf](http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/BolognaSeminars/documents/Brussels/Mobility_Seminar_Brussels_conclusions_recommendations.pdf)
  54. Bologna Seminar «Joint Degrees – A Hallmark of the European Higher Education Area?» Berlin, 21-22 September 2006. Conclusions and Recommendations [Electronic resource]. – URL: [eu.daad.de/imperia/md/content/eu/mundus/ii.pdf](http://eu.daad.de/imperia/md/content/eu/mundus/ii.pdf)
  55. Bologna Seminar «Learning Outcomes Based Higher Education – The Scottish Experience». Edinburgh, 21-22 February 2008. Conclusions and recommendations [Electronic resource]. – URL: [www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/BolognaSeminars/documents/Edinburgh/Edinburgh\\_Feb08\\_Final\\_Conclusions\\_and\\_Recommendations.pdf](http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/BolognaSeminars/documents/Edinburgh/Edinburgh_Feb08_Final_Conclusions_and_Recommendations.pdf)

56. Bologna Seminar «Making Bologna a Reality – Mobility of Staff and Students». London, 8-9 February 2007. General Report: Conclusions and Recommendations [Electronic resource]. – URL: [www.ehea.info/Uploads/Mobility\\_Conclusions%20and%20recommendations.pdf](http://www.ehea.info/Uploads/Mobility_Conclusions%20and%20recommendations.pdf)
57. Bologna Seminar «National Qualifications Frameworks and the European Overarching Frameworks: Supporting Lifelong Learning in European Education and Training». Dublin, 15 April 2010. A Report on the Bologna Expert Conference [Electronic resource]. – URL: [www.nqai.ie/documents/QualificationsFrameworksConferenceFinalReport130910.pdf](http://www.nqai.ie/documents/QualificationsFrameworksConferenceFinalReport130910.pdf)
58. Bologna Seminar «Qualifications Frameworks». Copenhagen, 13-14 January 2005. Recommendations [Electronic resource]. – URL: [www.bologna-bergen2005.no/EN/Bol\\_sem/Seminars/050113-14Copenhagen/050113-14\\_Recommendations.pdf](http://www.bologna-bergen2005.no/EN/Bol_sem/Seminars/050113-14Copenhagen/050113-14_Recommendations.pdf)
59. Bologna Seminar «Quality Assurance in Transnational Education (TNE) – From words to action». London, 1-2 December 2008. Main Findings and Recommendations [Electronic resource]. – URL: [www.ehea.info/Uploads/Seminars/Recommendations\\_QA\\_of\\_TNE\\_Seminar060209.pdf](http://www.ehea.info/Uploads/Seminars/Recommendations_QA_of_TNE_Seminar060209.pdf)
60. Bologna Seminar «Recognition of Prior Learning, Quality Assurance and the Implementation of Procedures». Amsterdam, 11-12 December 2008 [Electronic resource]. – URL: [www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/BolognaSeminars/Amsterdam2008.htm](http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/BolognaSeminars/Amsterdam2008.htm)

61. Bologna Seminar «The Europe of Higher Education: Strengthening Pan-European Mobility». Nancy, 4-5 November 2008. Comments [Electronic resource]. – URL: [www.ue2008.fr/webdav/site/PFUE/shared/import/1104\\_espace\\_de\\_mobilite\\_a\\_renforcer\\_compte\\_rendu/Espace\\_mobilite\\_a\\_renforcer\\_HAUG\\_Guy\\_synthese\\_EN.pdf](http://www.ue2008.fr/webdav/site/PFUE/shared/import/1104_espace_de_mobilite_a_renforcer_compte_rendu/Espace_mobilite_a_renforcer_HAUG_Guy_synthese_EN.pdf)
62. ENQA seminar «Internal Quality Assurance – Facing common challenges». The Hague, 15-16 June 2009. Common challenges for QAAs: ENQA Review Committee perspective [Electronic resource]. – URL: [www.nvao.net/artikelen/2009/75](http://www.nvao.net/artikelen/2009/75)
63. EU Council meeting «Education, Youth and Culture». Brussels, 11 May 2010. Council conclusions on the social dimension of education and training [Electronic resource]. – URL: [nicosia2010.bolognaexperts.net/sites/default/files/council-conclusions-may-2010-social-dimension\\_2.pdf](http://nicosia2010.bolognaexperts.net/sites/default/files/council-conclusions-may-2010-social-dimension_2.pdf)
64. EU Presidency Conference «A researchers' labour market: Europe a pole of attraction? The European Charter for Researchers and the Code of Conduct for their Recruitment as a driving force for enhancing career prospects». Vienna, 1-2 June 2006. Main Outcomes [Electronic resource]. – URL: [www.ehea.info/Uploads/Seminars/AustrianDoctoralSeminarMainOutcomes.pdf](http://www.ehea.info/Uploads/Seminars/AustrianDoctoralSeminarMainOutcomes.pdf)
65. EU Presidency conference «Quality assurance and transparency as interface between Vocational Education and Training, Schools and Higher Education to enhance mobility and to support easier

- pathways to Lifelong Learning». Brugge, 5-6 December 2010 [Electronic resource]. – URL: [www.education2010.be/calendar/quality-and-transparency/media/](http://www.education2010.be/calendar/quality-and-transparency/media/)
66. EU Presidency conference «Youth on the Move – Achieving mobility for all!». Antwerpen, 5-6 October 2010 [Electronic resource]. – URL: [www.education2010.be/calendar/learning-mobility/media/](http://www.education2010.be/calendar/learning-mobility/media/)
67. EURASHE's 10 Commitments for the EHEA in 2020 – Visions and Strategies. – Brussels, February 2010 [Electronic resource]. – URL: [www.eurashe.eu/FileLib/10%20Commitments%20-%20final.pdf](http://www.eurashe.eu/FileLib/10%20Commitments%20-%20final.pdf)
68. First Bologna Policy Forum Statement. Louvain-la-Neuve, 29 April 2009 [Electronic resource]. – URL: [www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/ bologna/forum/Bologna\\_Policy\\_Forum\\_Statement\\_29April2009.pdf](http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/ bologna/forum/Bologna_Policy_Forum_Statement_29April2009.pdf)
69. Focus on Higher Education in Europe 2010: The Impact of the Bologna Process. – Education, Audiovisual and Culture Executive Agency, 2010 [Electronic resource]. – URL: [eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/ documents/thematic\\_reports/122EN.pdf](http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/ documents/thematic_reports/122EN.pdf)
70. International Standard Classification of Occupations. ISCO-08 [Electronic resource]. – URL: [www.ilo.org/public/english/bureau/stat/isco/isco08/ index.htm](http://www.ilo.org/public/english/bureau/stat/isco/isco08/ index.htm)
71. International Standard Classification of Occupations. ISCO-88 [Electronic resource]. – URL: [www.ilo.org/public/english/bureau/stat/isco/isco88/ index.htm](http://www.ilo.org/public/english/bureau/stat/isco/isco88/ index.htm)

72. Preparing Europe for a New Renaissance. A Strategic View of the European Research Area. First Report of the European Research Area Board. – European Commission, 2009 [Electronic resource]. – URL: [ec.europa.eu/research/erab/pdf/erab-first-annual-report-06102009\\_en.pdf](http://ec.europa.eu/research/erab/pdf/erab-first-annual-report-06102009_en.pdf)
73. Recommendations by Universities Austria on New-Style Doctoral Studies. Adopted by the Plenary Assembly on 3 December 2007 [Electronic resource]. – URL: [phd.erasmus.org.pl/wp-content/uploads/2010/04/Universities\\_Austria.Recommendations.doctoral\\_studies.March08.pdf](http://phd.erasmus.org.pl/wp-content/uploads/2010/04/Universities_Austria.Recommendations.doctoral_studies.March08.pdf)
74. Second Bologna Policy Forum Statement. Vienna, 12 March 2010 [Electronic resource]. – URL: [www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/forum2010/Vienna\\_BPF\\_Statement.pdf](http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/forum2010/Vienna_BPF_Statement.pdf)
75. The European Charter for Researchers. The Code of Conduct for the Recruitment of Researchers. – European Communities, 2005 [Electronic resource]. – URL: [ec.europa.eu/eracareers/pdf/eur\\_21620\\_de-en.pdf](http://ec.europa.eu/eracareers/pdf/eur_21620_de-en.pdf)
76. The European Higher Education Area (EHEA) in a Global Context. Report on overall developments at the European, national and institutional levels. Approved by BFUG at its meeting in Prague, 12-13 February 2009 [Electronic resource]. – URL: [www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/conference/documents/2009\\_EHEA\\_in\\_global\\_context.pdf](http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/conference/documents/2009_EHEA_in_global_context.pdf)

- 
77. Trends 2010 «A decade of change in European Higher Education». – European University Association, 2010 [Electronic resource]. – URL: [www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/2010\\_conference/documents/EUA\\_Trends\\_2010.pdf](http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/2010_conference/documents/EUA_Trends_2010.pdf)
78. Trends V Report «Universities shaping the European Higher Education Area». – European University Association, May 2007 [Electronic resource]. – URL: [www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/documents/EUA\\_Trends\\_Reports/Final\\_Trends\\_Report\\_V\\_May.pdf](http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/documents/EUA_Trends_Reports/Final_Trends_Report_V_May.pdf)

## ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ-УКЛАДАЧІВ

**Бабин І. І.**, кандидат педагогічних наук, доцент, докторант Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського, член Групи супроводу Болонського процесу;

**Базелюк Н. В.**, науковий співробітник науково-організаційного відділу апарату Президії НАПН України;

**Болюбаш Я. Я.**, директор департаменту вищої освіти Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України;

**Гармаш А. А.**, завідувач сектору міжнародних проектів та європейської інтеграції департаменту вищої освіти Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, член Національної команди експертів з реформування вищої освіти України;

**Головенкін В. П.**, кандидат технічних наук, доцент, начальник навчально-методичного відділу Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»;

**Захарченко В. М.**, доктор технічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної роботи Одеської національної морської академії, член Національної команди експертів з реформування вищої освіти України;

**Ликова В. А.**, кандидат педагогічних наук, доцент Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського, член Групи супроводу Болонського процесу;

**Луговий В. І.**, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, віце-президент НАПН України, директор Інституту вищої освіти НАПН України, член Національної команди експертів з реформування вищої освіти України;

**Рашкевич Ю. М.**, доктор технічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної роботи та міжнародних зв'язків Національного університету «Львівська політехніка», член Національної команди експертів з реформування вищої освіти України;

**Суліма Є. М.**, доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАПН України, перший заступник міністра освіти і науки, молоді та спорту України, член Національної команди експертів з реформування вищої освіти України;

**Таланова Ж. В.**, кандидат наук з державного управління, старший науковий співробітник Інституту вищої освіти НАПН України, менеджер з аналітичної роботи Національного Темпус-офісу в Україні.

**Щербак О. І.**, кандидат педагогічних наук, доцент, член-кореспондент НАПН України, директор Київського професійно-педагогічного коледжу імені Антона Макаренка.

НАУКОВО-МЕТОДИЧНЕ ВИДАННЯ

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ОСВІТНІЙ ГЛОСАРІЙ:  
ВИЩА ОСВІТА**

Автори-укладачі: І. І. Бабин, Я. Я. Болюбаш, А. А. Гармаш та ін.  
За редакцією Д. В. Табачника, В. Г. Кременя.

Технічний дизайн та верстка: А. С. Попроцький  
Підписано до друку 04.01.2011 р. Формат 60x84/16.  
Друк офсетний. Гарнітура PetersburgС. Ум. друк. арк. 18,03.  
Наклад 500 прим.

ТОВ «Видавничий дім «Плеяди»  
пр. Л. Курбаса, 9-В, офіс 11  
м. Київ, 03194

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №3653